

Hanna Koivisto

KATSOMUSKASVATUS KOTKAN VARHAISKASVATUKSESSA

Opinnäytetyö
Sosionomi

2019

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tekijä	Tutkinto	Aika
Hanna Koivisto	Sosionomi (AMK)	Lokakuu 2019
Opinnäytetyön nimi		
Katsomuskasvatus Kotkan varhaiskasvatuksessa		39 sivua 6 liitesivua
Toimeksiantaja		
Kotkan kaupungin varhaiskasvatus		
Ohjaaja		
Eija Vikman		
Tiivistelmä		
<p>Opinnäytetyössä kartoitettiin katsomuskasvatuksen tilaa Kotkan varhaiskasvatuksessa. Tutkimusaihe tuli Kotkan varhaiskasvatuksesta. Tutkimus koostuu teoria- ja tutkimusosuu- desta sekä tutkimuksen tuloksista ja johtopäätöksistä. Teoriaosuudessa perehdytään kat- somuskasvatus-käsitteeseen. Katsomuskasvatusta alettiin toteuttaa valtakunnallisesti syk- syllä 2017, jolloin varhaiskasvatuksesta tuli uskonnollisesti sitoutumatonta. Katsomuskas- vatuksessa tarkoituksena on tutustua lapsiryhmän uskontoihin ja katsomuksiin. Katsomus- kasvatuksella voidaan edistää lasten keskinäistä kunnioittamista ja ymmärrystä muita koh- taan.</p> <p>Tutkimuksessa selvitettiin, miten katsomuskasvatusta toteutetaan ja mitkä katsomuskasva- tukseen liittyvät asiat koetaan luontevana toteuttaa Kotkan varhaiskasvatuksessa. Lisäksi tutkimuksessa selvitettiin, millaisiin asioihin katsomuskasvatuksessa koetaan tarvittavan tukea ja mitä tuki voisi olla. Tutkimus kohdistui Kotkan varhaiskasvatuksen opettajiin, ja se toteutettiin määrällisenä tutkimuksena elo- ja syyskuun aikana 2019. Tutkimusmenetelmä- nä oli sähköinen Webropol-kysely. Linkki kyselyyn lähetettiin kaikille Kotkan varhaiskasva- tuksen opettajille, joista 43 vastasi kyselyyn. Tutkimuksen tulokset ovat numeerisissa muo- doissa kaavioina ja kuvina.</p> <p>Tulosten perusteella Kotkan varhaiskasvatuksessa annettiin tilaa lasten ihmettelylle ja kes- kusteltiin yhdessä elämänkysymyksistä. Nämä koettiin myös luontevimpana toteuttaa. Us- kontoihin tutustuminen oli vähäistä, ja ainoana yhteistyökumppanina katsomuskasvatuk- sessa oli suurimmalla osalla evankelis-luterilainen seurakunta. Perinteisiä juhlia oli järjes- tetty ja niiden suunnittelussa oli kuultu lapsia. Alle puolet vastaajista koki tarvitsevansa tu- kea katsomuskasvatuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Katsomuskasvatuksen tueksi koettiin tarvittavan erityisesti materiaalia ja selkeitä toimintalinjoja.</p>		
Asiasanat		
katsomuskasvatus, varhaiskasvatus, uskonto		

Author	Degree	Time
Hanna Koivisto	Bachelor of Social Services	October 2019
Thesis title		39 pages
Worldview education in the early childhood education of the city of Kotka		6 pages of appendices
Commissioned by		
Early childhood education, city of Kotka		
Supervisor		
Eija Vikman		
Abstract		
<p>The thesis determined the situation of worldview education in the city of Kotka's early childhood education. The topic originated from early childhood education in the city of Kotka. The study consists of a theory and research part, study results and conclusions. In the theory part of the thesis, the worldview education concept is familiarized with. Starting in August 2017, worldview education was implemented in the National Core Curriculum for Early Childhood Education, when Finnish early childhood education became religiously independent. The intention of worldview education is to get to know all religions and views of life in day-care center groups. With worldview education children's mutual respect and understanding towards each other can be advanced.</p>		
<p>The thesis study examined how worldview education is implemented and what issues are related to it. These are seemingly easy to put into practice. Additionally the thesis examined what issues need support regarding worldview education and what that support could be. The thesis is a quantitative research and it is focused on early childhood education teachers. The research method was Webropol-survey and the survey was conducted during August and September 2019. From all the teachers of Early Childhood Education in the city of Kotka 43 teachers answered the survey. Findings are in diagrammatic and tabular form.</p>		
<p>From the results it can be concluded that teachers gave space to children to wonder, and fundamental questions of life were discussed together with the children. These were also thought to be the easiest to put into practice. Familiarizing with different religions was minor and in most part, the Evangelical Lutheran Church is the only partner in worldview education. Traditional ceremonies were organized and children were included in the planning. Under half of the answerers felt that they needed support in planning and implementing worldview education. Regarding further support of worldview education, it was concluded that especially materials and clear procedures were needed.</p>		
Keywords		
worldview education, early childhood education, religion		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	6
2.1	Varhaiskasvatus	6
2.2	Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatus	8
2.3	Opetushallituksen ohjeet katsomuskasvatukseen.....	10
2.4	Katsomuskasvatuksen toteuttaminen	13
3	AIEMMAT TUTKIMUKSET	14
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	15
4.1	Tutkimuskysymykset	15
4.2	Määrällinen tutkimus.....	16
4.3	Kyselytutkimus	17
4.4	Aineiston analysointi.....	19
4.5	Eettisyys ja luotettavuus	20
5	TUTKIMUKSEN TULOKSET	21
6	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	31
7	POHDINTA.....	34
7.1	Luotettavuuden toteutuminen	35
7.2	Jatkotutkimukset.....	36
	LÄHTEET	38
	LIITTEET	

Liite 1. SAATEKIRJE

Liite 2. KYSELY

1 JOHDANTO

Katsomuskasvatus on aiheena mielenkiintoinen ja tärkeä, sillä se on suhteellisen tuore asia varhaiskasvatuksessa. Katsomuskasvatus tuli uutena käsitteenä vuoden 2016 varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, jota alettiin valtakunnallisesti toteuttaa syksyllä 2017. Muutos oli suuri, sillä uskontokasvatuksesta siirryttiin uskonnollisesti sitoutumattomaan katsomuskasvatukseen. Uskontokasvatuksen sijasta täytyi alkaa ottaa huomioon kaikki uskonnot ja katsomukset, joita lapsiryhmä pitää sisällään. Katsomuskasvatuksen tavoitteena on edistää lasten kunnioitusta ja ymmärrystä eri uskontoja ja katsomuksia kohtaan sekä tukea lasten identiteetin kehittymistä kulttuurillisen ja katsomuksellisen identiteetin osalta. (Opetushallitus 2016, 43.) Tulevana varhaiskasvatuksen opettajana on hyvin mielenkiintoista perehtyä näin tuoreeseen asiaan. Tutkimuksesta saan itselleni kattavasti tietoa katsomuskasvatuksesta ja mahdollisia toimintatapoja ja -malleja, joita voin hyödyntää tulevaisuudessa työelämässä.

Sain opinnäytetyöni aiheen Kotkan varhaiskasvatuksen kehittämissuunnittelija Pia Eskolalta. Opinnäytetyön tarkoituksena on kartoittaa katsomuskasvatuksen tilaa Kotkan varhaiskasvatuksessa varhaiskasvatuksen opettajien näkökulmasta. Työn tavoitteena oli selvittää, miten katsomuskasvatusta toteutetaan Kotkassa ja mitkä katsomuskasvatukseen kuuluvat asiat koetaan luontevana toteuttaa. Tarkoituksena oli myös selvittää, millaisiin asioihin varhaiskasvatuksen opettajat kokevat tarvitsevansa tukea sekä millaista tukea he kokevat tarvitsevansa katsomuskasvatukseen. Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää kehitettäessä Kotkan varhaiskasvatusta.

Opinnäytetyö alkaa teoreettisella viitekehyksellä, jossa määritellään keskeisimmät käsitteet ja selvitetään, mitä katsomuskasvatus on. Sen jälkeen kerrotaan aiemmista tutkimuksista, joita katsomuskasvatuksesta on tehty tähän mennessä vähän aiheen tuoreuden vuoksi. Tutkimuksen toteutus -osiossa kerrotaan asetetuista tutkimuskysymyksistä sekä annetaan teoreettista tutkimustietopohjaa toteutetulle tutkimukselle. Teorian jälkeen avataan tutkimuksen tuloksia ja analysoidaan niitä.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Seuraavassa esitellään aiheeseen liittyvät tärkeimmät käsitteet. Teoria alkaa kuvaamalla varhaiskasvatusta yleisellä tasolla sekä Kotkan varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Sen jälkeen syvennyttään tarkastelemaan katsomuskasvatuskäsitettä ja selvitetään, mitä tarkoitetaan katsomuskasvatuksella varhaiskasvatuksessa. Lisäksi perehdyttään Opetushallituksen laatimiin ohjeisiin katsomuskasvatuksesta ja lopuksi tarkastellaan vielä katsomuskasvatuksen toteuttamista.

2.1 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatustilain (13.7.2018/540) mukaan varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen kasvatuksen, opetuksen ja hoidon suunnitelmallista ja tavoitteellista kokonaisuutta, jossa painopiste on pedagogiikassa. Valtakunnallisesta varhaiskasvatuksesta säädetään varhaiskasvatustilaisissa. Laki sisältää säädökset lapsen oikeudesta varhaiskasvatukseen, varhaiskasvatuksen toteuttamisesta sekä tietovarannosta varhaiskasvatuksessa. Lain pohjalta Opetushallitus luo varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, joiden mukaan varhaiskasvatusta toteutetaan, ja joiden mukaan kuntien paikalliset ja lasten henkilökohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat laaditaan (Opetushallitus 2016, 8).

Varhaiskasvatus on yhteiskunnallinen palvelu ja osa koulutusjärjestelmää. Varhaiskasvatusikäinen lapsi on tärkeässä kasvun ja oppimisen vaiheessa, ja siksi varhaiskasvatuksen tehtävänä on edistää kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhteistyössä lasten huoltajien kanssa. Ensisijaisesti vastuu lasten kasvatuksesta on huoltajilla. Huoltajien kasvatustehtävää tuetaan ja täydennetään varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatus-palvelun tarkoituksena on edistää lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä ehkäistä syrjäytymistä. Varhaiskasvatuksessa opituilla tiedoilla ja taidoilla lasten osallisuus ja aktiivinen toimijuus yhteiskunnassa vahvistuvat. Valtakunnallinen ohjaus on varmistamassa kaikille varhaiskasvatukseen osallistuville lapsille yhdenvertaisia edellytyksiä kokonaisvaltaiselle kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. (Opetushallitus 2016, 8, 14.)

Varhaiskasvatuksen tärkeitä lähtökohtia ovat elämän ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä ihmisarvon loukkaamattomuus. Kasvamista tukevia tärkeitä hyveitä ovat totuus, hyvyys, kauneus ja oikeudenmukaisuus. Varhaiskasvatuksessa lapsi on aktiivinen toimija ja vaikuttaja. Lapsella on oikeus tuoda ajatuksiaan esille, tulla kuulluksi, nähdyksi ja ymmärretyksi omana itsenään sekä yhtenä yhteisönsä jäsenenä. Lapsella on myös oikeus osallistua ja vaikuttaa omaan elämään liittyvään päätöksentekoon. Varhaiskasvatuksen olosuhteiden tulee mahdollistaa lapsen vaikutusmahdollisuus sekä lapsen itsensä vahvuuksien ja voimavarojen löytäminen. (Tarkka 2017, 25.)

Kotkan varhaiskasvatus

Kotkan varhaiskasvatus on jaettu kolmeen päivähoitoalueeseen, jotka ovat Kotkansaari, Länsi-Kotka ja Mussalo sekä Karhula. Jokaisella alueella on oma varhaiskasvatuksen aluepäällikkö, joka vastaa alueen varhaiskasvatuksesta (Kotkan varhaiskasvatussuunnitelma 2019, 34). Kunnallisia päiväkoteja on yhteensä 22. Kotkan varhaiskasvatuksessa alle kouluikäiset saavat koko- ja osa-aikaista hoitoa, kasvatusta ja opetusta. Varhaiskasvatusta on tarjolla niin kunnallisella kuin yksityisellä puolella päiväkodeissa, perhepäivähoidossa sekä avoimessa varhaiskasvatuksessa. Myös vuoropäivähoitoa on tarjolla kahdessa päiväkodissa. (Kotka s.a.)

Kotkan varhaiskasvatuksessa toteutetaan pedagogista pienryhmätoimintaa, jonka ideana on vahvistaa vuorovaikutuksellisuutta. Pienryhmien avulla vuorovaikutus ja toiminta toteutuvat pienemmissä ryhmissä ja lasten osallisuusmahdollisuudet monipuolistuvat ja lisääntyvät, eli myös hiljaisemmat lapset pääsevät kuuluviin. Pienryhmässä pystytään myös hyödyntämään pedagogista asiantuntijuutta vuorovaikutuksen hyväksi. Vuorovaikutuksen suunnittelun avulla lasten osallisuus saadaan näkyviin varhaiskasvatuksen sisällöissä ja menetelmissä. Onnistunut vuorovaikutuksellinen pienryhmäpedagogiikka takaa kiireettömän ja rauhallisen sekä lapsen omaa oppimista ja omia vahvuuksia tukevan oppimisympäristön lapsen kehityksen ja oppimisen tueksi. (Kotkan varhaiskasvatussuunnitelma 2019, 35–36.)

Kotkan varhaiskasvatuksen arvoperusta sisältää kolme osa-aluetta. 1. Lapsi on ainutlaatuinen ja lapsuus on itseisarvo, joka pitää sisällään lasten oikeudet. Tämän toteutumista tuetaan pienryhmäpedagogiikalla. 2. Kulttuurinen moninaisuus on rikkaus, joka sisältää perheiden erilaisuuteen liittyvän ammatillisen ja kunnioittavan asennoitumisen, kulttuurien näyttäytymisen ja kuulumisen varhaiskasvatuksessa sekä yhdenvertaisuuden, ihmisyyden, sivistyksen ja demokraattisuuden periaatteet. Monessa Kotkan päiväkodissa monikulttuurisuus on osa arkea ja sen nähdään monipuolistavan arkea. Kielellisen ja kulttuurisen moninaisuuden on tavoitteena näkyä ja kuulua lasten oppimisympäristössä. 3. Kestävä elämäntapa on välttämätöntä. Tämä osa-alue on jaettu neljään ulottuvuuteen: sosiaalisuuteen, kulttuurisuuteen, taloudellisuuteen ja ekologisuuteen. Osa-alue pitää sisällään esimerkiksi tasa-arvoisen kohtaamisen ja kohtelun niin ihmisten ja perheiden kuin kulttuurien ja katsomusten osalta. (Kotkan varhaiskasvatussuunnitelma 2019, 37–39.)

2.2 Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatus

Varhaiskasvatuksen tavoitteiden mukaan varhaiskasvatuksen tulee antaa *antaa valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa yleistä kulttuuriperinnettä sekä kunkin kielellistä, kulttuurista, uskonnollista ja katsomuksellista taustaa* (Varhaiskasvatustilaki 13.7.2018/540). Varhaiskasvatuksen tavoitteena on myös ohjata lapsia kunnioittamaan toisia ihmisiä ja kasvamaan yhteiskunnan jäseniksi. Tavoitteena on toimia yhdessä lapsen ja lapsen vanhemman tai muun huoltajan kanssa, jotta tasapainoinen kehitys ja kokonaisvaltainen hyvinvointi toteutuvat mahdollisimman hyvin. (Varhaiskasvatustilaki 13.7.2018/540).

Varhaiskasvatuksessa katsomuksella tarkoitetaan uskonnollista katsomusta tai muuta esimerkiksi kulttuurillista vakaumusta. Myös uskonottomuus on katsomus. Uskonottomuudella tarkoitetaan elämäkatsomusta ja tapakulttuuria, jolla ei ole yhteyttä uskontoon. Kaikilla uskonottomilla ei ole kielteistä asennetta uskontoon, mutta uskonottomiin lukeutuu myös ateisteja ja vapaaajatteliijoita, jotka ajattelevat kielteisesti uskonnosta, kirkosta ja kirkon vaikutuksesta yhteiskuntaan. (Lamminmäki-Vartia 2017, 51.) Katsomukseen liitetään uskonnon ja kulttuurin lisäksi elämän suuret kysymykset (Opetushallitus 2016, 43).

Katsomuskasvatus tarkoittaa kasvatusta, johon liitetään uskonnot ja katsomukset. Katsomuskasvatus kuuluu osana kasvatusta varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen sisältöihin, tavoitteisiin ja oppimiskokonaisuuksiin. (Lamminmäki-Vartia 2017, 51.) Katsomuskasvatus on osa Minä ja meidän yhteisömme -oppimisen aluetta varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Osa-alue tukee lasten kulttuuriosaamista, vuorovaikutusta ja ilmaisua kuin myös ajattelua ja oppimista. (Opetushallitus 2016, 43.) Kulttuuriosaaminen ja vuorovaikutustaidot ovat merkittäviä katsomuksellisesti moninaisessa maailmassa (Tarkka 2017, 30).

Varhaiskasvatuksessa lapset kohtaavat erilaisia tapoja ajatella ja toimia kuin kotona. Lasten valmiuksia ymmärtää lähiyhteisön monimuotoisuutta ja harjoitella siinä toimimista kehitetään varhaiskasvatuksessa. Tätä kehitystehtävää lähestytään useasta näkökulmasta, joita ovat eettinen ajattelu, katsomus, media sekä lähiyhteisön menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. (Opetushallitus 2016, 43.)

Katsomuskasvatuksessa tutustutaan yhdessä lapsiryhmässä läsnä oleviin uskontoihin, uskonnottomuuteen ja muihin katsomuksiin sekä perehdytään niihin liittyviin perinteisiin. Varhaiskasvatuksessa katsomuksia tarkastellaan samanveroisina ilman, että niitä arvotetaan. Varhaiskasvatus on siis sitoutumaton niin uskonnollisesti, katsomuksellisesti kuin puoluepoliittisesti. Lapsia ei ohjata katsomuksiin eikä heihin saa vaikuttaa katsomuksellisesti. (Opetushallitus 2018, 1.) Varhaiskasvatuksessa ei kuitenkaan tarvitse vältellä uskontoja ja katsomuksia, sillä on tärkeää, että lapset saavat kokemuksia erilaisista perheistä sekä niiden katsomuksista ja tavoista. Siten lapset oppivat suhtautumaan toisten ihmisten katsomuksiin kunnioittavasti. (Tast 2017, 14.) Varhaiskasvatuksessa kulttuurista moninaisuutta pidetään voimavarana, kuitenkin Suomen kulttuuriperintöä ja kansalliskieliä unohtamatta. Niitä arvostetaan ja hyödynnetään. (Opetushallitus 2016, 30.)

Katsomuskasvatuksen tavoitteena on edistää lasten keskinäistä kunnioitusta ja ymmärrystä eri katsomuksia kohtaan sekä tukea myös lasten kulttuuristen ja katsomuksellisten identiteettien kehittymistä. Katsomuksiin voidaan tutustua vuodenkiertoon liittyvien juhlien ja tapahtumien avulla sekä päivittäisissä tilanteissa kuten pukeutumis- ja ruokailutilanteissa. Tapoja katsomusten tarkaste-

luun voi olla myös muita, joista yksi on tilan antaminen lasten ihmettelylle ja yhdessä ryhmää askarruttavien elämänkysymysten pohdiskelu. Katsomuskasvatuksessa kunnioitetaan perheiden katsomuksia ja kuullaan lasten vanhempia heidän perheensä taustasta, katsomuksista ja arvoista. (Opetushallitus 2016, 43–44.) Lapselle täytyy tulla kokemus siitä, että hänen oma perheensä ja taustansa on arvokas (Tarkka 2017, 25).

Katsomuskasvatus on varhaiskasvattajia velvoittava tehtävä, jossa on sitoudukselliset tavoitteisiin, jotka on kirjattu varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin sekä yhteisiin käytäntöihin. Varhaiskasvattajan tulee käsittää, miksi katsomuskasvatus on saanut tärkeän paikan osana varhaiskasvatusta ja miksi lasten on tärkeää kohdata avoimesti oma ja toisen lapsen katsomus. Usein katsomus on osa identiteettiä ja elämäntapaa, ja siksi on tärkeää oppia ymmärtämään oman lisäksi myös muiden katsomuksia. Muut katsomukset eivät tule tutuiksi ilman katsomuksista keskustelemista ja katsomuksiin tutustumista. (Tast 2017, 14.) Varhaiskasvattajan tulee myös muistaa, että lapset ottavat aikuisista mallia. Aikuisten tavat toimia ja olla vuorovaikutuksessa toimivat mallina lapsille. (Lamminmäki-Vartia 2017, 50.)

2.3 Opetushallituksen ohjeet katsomuskasvatukseen

Tammikuussa 2018 Opetushallitus julkaisi ohjeen varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista varhaiskasvatuksessa. Ohjeessa kuvataan, miten varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa tulee ottaa huomioon uskonnon ja omantunnon vapautta koskevat säännökset Suomen perustuslaissa, varhaiskasvatuslaissa ja muussa lainsäädännössä. Ohjeen avulla varmistetaan sivistykselliseen ja uskonnon vapautteen liittyvien perusoikeuksien toteutuminen varhaiskasvatuksessa sekä edistetään suvaitsevaisuutta ja moniarvoisuutta. Ohjeella varmistetaan myös, että katsomuskasvatus on uskonnollisesti sitouttamaton. Säännösten ja määräysten edellyttämällä tavalla varhaiskasvatuksessa vastataan katsomuskasvatuksen toteuttamisesta, juhlien ja uskonnollisten tilaisuuksien/toimituksien sekä niille vaihtoehtoisen toiminnan järjestämisestä. (Opetushallitus 2018, 1.)

Varhaiskasvatuksen henkilöstön tulee omista katsomuksistaan riippumatta toimia huomioiden katsomuksellisesti moninainen ympäristö. Katsomuskasvatus ei sisällä uskontojen tai katsomusten opettamista. Katsomuskasvatuksessa tehtävää yhteistyötä esimerkiksi seurakunnan kanssa voi tehdä noudattaen varhaiskasvatusta ohjaavien asiakirjojen periaatteita ja tavoitteita. Yhteistyötä tehdessä on huomioitava lapsen etu ja toiminnan pedagoginen perusteltavuus. (Opetushallitus 2018, 1.)

Perinteiset juhlat

Perinteiset juhlat, kuten joulu- ja kevätjuhla, ovat varhaiskasvatuksessa sallittuja, sillä ne ovat osa varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaista pedagogista toimintaa. Varhaiskasvatuksen järjestäjä päättää juhlista ja niiden sisällöistä. Juhlien suunnittelu on lapsilähtöistä ja lasten tarpeet huomioivaa. Lähtökohtana juhlaperinteiden suunnittelussa ja toteuttamisessa tulee olla varhaiskasvatustavan tavoitteiden toteutuminen. Vaikka lapsiryhmän kulttuurinen moninaisuus otetaan huomioon juhlien suunnittelussa ja toteuttamisessa, on tärkeää, että eri kieli- ja kulttuuriryhmiä edustavat lapset saavat mahdollisuuden tutustua juhlien kautta suomalaiseen kulttuuriin. Juhlissa saa olla uskonnollisia elementtejä, sillä ne ovat osa suomalaista kulttuuria. Juhla ei ole uskonnon harjoittamista yksittäisen virren tai hengellisen laulun vuoksi. (Opetushallitus 2018, 2.)

Varhaiskasvatuksen järjestäjän velvollisuutena on tiedottaa huoltajia riittävän ajoissa tulevista juhlista ja tilaisuuksista, jotka sisältävät uskonnollisia elementtejä tai uskonnon harjoittamista. Juhlan tai tilaisuuden suunnittelussa voidaan tehdä yhteistyötä huoltajien sekä eri kieli- ja kulttuuriryhmien kanssa. Huoltajan kanssa sovitaan mahdollisesta korvaavan toiminnan järjestämisestä lapselle, kun huoltaja ei halua lapsen osallistuvan johonkin juhlan ohjelmaan. Jos lapsi poistuu juhlasta osaksi aikaa, tulee se järjestää mahdollisimman vähän huomiota herättävästi sekä hienotunteisesti. Myös lapsen turvallisuus tulee huomioida. (Opetushallitus 2018, 2.)

Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset

Varhaiskasvatuksen järjestäjät saavat päättää, järjestetäänkö varhaiskasvatuksessa uskonnollisia tilaisuuksia ja toimituksia, kuten uskonnollisia päivänavauksia, jumalanpalveluksia ja ruokarukouksia. Kyseiset tilaisuudet ja toimitukset ovat uskonnon harjoittamista, joten lasta ei voida velvoittaa osallistumaan niihin. Lapsen huoltajalla tulee olla vapaus valita, osallistuuko lapsi uskonnollisiin tilaisuuksiin ja toimituksiin. Lapsille, jotka eivät osallistu uskonnollisiin tilaisuuksiin ja toimituksiin, on järjestettävä mielekästä vaihtoehtoista toimintaa mahdollisuuksien mukaan. Vaihtoehtoisen toiminnan täytyy olla mahdollisimman samankaltaista toimintaa luonteeltaan ja tavoitteiltaan kuin siinä tilaisuudessa tai toimituksessa, josta lapsi on pois. On huolehdittava, että uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä ei koidu lapselle haitallisia seurauksia, kuten leimautumista. (Opetushallitus 2018, 2–3.)

Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset eivät voi olla muun varhaiskasvatuksen toiminnan yhteydessä, vaan ne tulee pitää erillään muusta toiminnasta. Uskonnollisen ja vaihtoehtoisen toiminnan tulee olla fyysisesti erillään toisista, jotta vapaus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen toteutuu oikeasti. Järjestettäessä yhtäaikaisesti uskonnollista ja vaihtoehtoista toimintaa tulee huomioida, että lasten yhdenvertainen kohtelu säilyy ja leimaantumista ei tapahdu. Täytyy myös muistaa, että vastuu kaikkien lasten turvallisuudesta on varhaiskasvatuksen järjestäjällä, vaikka lapset osallistuvat eri toimintoihin. (Opetushallitus 2018, 3.)

Varhaiskasvatuksen järjestäjällä on siis myös mahdollisuus päättää, että uskonnollisia tilaisuuksia ja toimituksia ei järjestetä varhaiskasvatuksen toiminta-aikana. Varhaiskasvatuksen järjestäjä saa tehdä yhteistyötä seurakuntien ja uskonnollisten yhdyskuntien kanssa osana katsomuskasvatusta. Lasten huoltajille voidaan myös tiedottaa mahdollisuuksista osallistua vapaa-ajalla seurakuntien ja uskonnollisten yhdyskuntien järjestämiin tilaisuuksiin, esimerkiksi joulukirkkoon. (Opetushallitus 2018, 3.)

Yhteistyö huoltajien kanssa

Lasten huoltajien kanssa tulee tehdä tiivistä yhteistyötä kunnioittaen perheen taustaa, katsomuksia ja arvoja. Huoltajalla on perustuslain mukainen mahdollisuus ilmoittaa, että lapsi ei osallistu uskonnon harjoittamiseen. Perustuslain (11.6.1999/731) mukaan kenelläkään ei ole velvollisuutta osallistua haluamattaan uskonnon harjoittamiseen. Varhaiskasvatuksen järjestäjä huolehtii, että huoltajat saavat tiedotteita, joista käy ilmi uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset sekä vaihtoehtoinen toiminta. Järjestäjä huolehtii myös, että tiedotteet toimitetaan tarpeeksi ajoissa. (Opetushallitus 2018, 3.)

Lapsen huoltaja voi ilmoittaa, osallistuuko lapsi uskonnolliseen vai vaihtoehtoiseen toimintaan joko kertaluonteisesti tai tapauskohtaisesti toiminnasta riippuen. Varhaiskasvatuksen järjestäjä valitsee ilmoituksen muodon ja huolehtii, että lapsen osallistuminen toimintaan tapahtuu huoltajan ilmoituksen mukaisesti. Varhaiskasvatuksen järjestäjän tulee käsitellä ilmoitukset henkilötietojen käsittelyä ohjaavien periaatteiden mukaan. (Opetushallitus 2018, 4.)

2.4 Katsomuskasvatuksen toteuttaminen

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan lasten valmiuksia ymmärtää lähiyhteisön monimuotoisuutta ja oppia toimimaan siinä voidaan toteuttaa esimerkiksi satujen, musiikin, leikin, draaman ja mediasisältöjen avulla sekä hyödyntäen vierailijoita, vierailuja ja tapahtumia lähiympäristössä (Opetushallitus 2016, 43). Keinoja katsomuskasvatuksen toteuttamiseen on siis monia.

Katsomuskasvatuksessa on tarkoituksena, että lapset saavat kokemuksia erilaisista tavoista, perheistä ja katsomuksista, rajoittamatta kenenkään vapautta katsomukseen. Katsomuskasvatuksessa voidaan juhlia uskonnollisia juhlia, laulaa uskonnollisia lauluja ja esimerkiksi askarrella katsomuksiin liittyviä symboleita. Näiden avulla lapset pääsevät peilaamaan kokemuksiaan tutustumisen kohteena olevaan katsomukseen muiden lasten kanssa. (Tast 2017, 14.)

Yhtenä menetelmänä katsomuskasvatuksessa voidaan käyttää monikulttuurista juhlakalenteria. Juhlakalenteri tulee luoda sen mukaan, mitä katsomuksia lapsiryhmässä on. Lasten huoltajat voivat olla apuna juhlakalenterin tekemisessä. Esimerkiksi varhaiskasvatussuunnitelmakeskustelussa voidaan tiedustella perheen katsomukseen liittyviä tapoja ja tilaisuuksia. Juhlakalenteriin voidaan liittää myös lasten syntymäpäivät tai ”päivän henkilöt”, jos ryhmässä on lapsia, joiden perheessä ei ole tapana viettää syntymäpäiviä. Kaikkia juhlia ei tarvitse huomioida samassa mittakaavassa, vaan jokin juhla voidaan ottaa puheeksi esimerkiksi aamupiirissä tai huomioida askartelun kautta, kun taas esimerkiksi joulua voidaan viettää koko päiväkodin juhlana. (Lamminmäki-Vartia 2017, 61.)

Katsomuskasvatukseen liitetään myös elämänkysymykset, sillä niitä on pohdittu aina jokaisessa uskonnossa ja kulttuurissa. Elämänkysymyksillä tarkoitetaan niin sanottuja suuria perimmäisiä kysymyksiä, jotka liittyvät esimerkiksi elämän tarkoitukseen, kuolemaan, maailman syntyyn, jumalaan ja minuuteen. (Lamminmäki-Vartia 2017, 52.) Elämänkysymykset eivät siis ole tietopohjaisia kysymyksiä, joihin olisi olemassa yksi oikea vastaus, vaan niihin on olemassa monia vastauksia. Lasten esittämät elämänkysymykset eivät välttämättä liity uskontoon, jolloin keskustelun voi käydä myös rakentavasti ilman uskonnollista näkökantaa. Lapsille ei tarvitse antaa tyhjentyviä vastauksia elämänkysymykseen, sillä yhdessä keskusteleminen on antoisampaa. Tasavertainen filosofinen keskustelu antaa lapselle kysymykseen rehellisen ja avoimen vastauksen. (Simojoki 2015, 37–40.)

3 AIEMMAT TUTKIMUKSET

Katsomuskasvatusta alettiin toteuttaa vuonna 2017, sillä se tuli uutena käsitteenä vuoden 2016 varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. Aihe on siis uusi, eikä siitä ole tehty vielä paljon tutkimuksia. Kotkan varhaiskasvatuksen katsomuskasvatukseen liittyviä tutkimuksia ei löytynyt. Vastaavanlaiset tutkimukset sijoittuivat uskontokasvatukseen aikaa ennen katsomuskasvatusta. Katsomuskasvatuksesta löytyy kuitenkin tutkimuksia toisten kuntien varhaiskasvatuksesta.

Katsomuskasvatuksesta on tehty useita pro gradu -tutkielmia. Poimin niistä kolme pro gradu -tutkielmaa, joista yksi liittyy Helsingin varhaiskasvatukseen, toinen Turun varhaiskasvatukseen ja kolmas suomalaisiin varhaiskasvattajiin. Poimin juuri nämä, koska näistä jokaisessa haettiin varhaiskasvattajien käsityksiä ja näkemyksiä katsomuskasvatuksesta. Toteutukset ja tulokset olivat erilaisia. Erno Helkinin tutkimuksen keskeisimpänä tuloksena on, että varhaiskasvattajien erilaiset hengelliset ja henkiset taustat vaikuttavat siihen, kuinka tärkeänä he kokevat katsomuskasvatuksen sekä sen tavoitteet ja sisällöt. Helkin toteaa, että katsomuskasvatukseen tarvitaan tukea erityisesti henkilöille, joilla hengelliset ja henkiset asiat ovat vieraita. Reeta Laakson Turun varhaiskasvatukseen liittyvän tutkielman keskeisenä tuloksena on, että päiväkodin katsomuskasvatukseen vaikuttavat niin myönteisesti kuin kielteisesti yhteiskunnan muutokset, globalisaatio, sekularisaatio ja monikulttuurisuus. Tuloksena on myös, että varhaiskasvattajat ymmärtävät katsomuskasvatuksen usein suppeasti ja monelle se tarkoittakin vain uskontokasvatusta. Sanna Yli-Koski-Mustosen tutkielma liittyy paljolti katsomuskasvatuksessa tehtävään yhteistyöhön yhteistyötahojen kanssa. Monessa päiväkodissa ainoana yhteistyötahona on evankelis-luterilainen seurakunta. Tutkielman johtopäätöksenä on, että katsomuskasvatuksen kehittämiseksi olisi tärkeää järjestää varhaiskasvattajien täydennyskoulutus ja työyhteisön, huoltajien ja yhteistyötahojen kanssa katsomuskasvatuksen käytännöistä sekä yhteistyöstä käytävä keskustelu. Kaikista löytämistäni tutkimuksista välittyi, että kaikki varhaiskasvattajat eivät olleet päässeet vielä perille siitä, mitä katsomuskasvatus on. (Helkin 2017; Laakso 2018; Yli-Koski-Mustonen 2018.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Seuraavaksi perehdytään tutkimuksen toteuttamiseen, joka alkaa tutkimuskysymysten määrittelyllä. Sen jälkeen kerrotaan määrällisestä tutkimuksesta sekä kyselytutkimuksesta. Näiden jälkeen tarkastellaan aineiston analysointia sekä tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta.

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykset ovat ylemmän tason kysymyksiä, joiden avulla keksitään alataason kysymyksiä. Alataason kysymykset ovat kyselyyn tulevia kysymyksiä, joita on huomattavasti enemmän kuin tutkimuskysymyksiä (ks. liite 1). Alata-

son kysymykset toimivat mittareina, joiden avulla saadaan vastauksia tutkimuskysymyksiin. (Kananen 2011, 26.)

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Miten katsomuskasvatusta toteutetaan Kotkan varhaiskasvatuksessa?
2. Mitkä katsomuskasvatukseen kuuluvat asiat koetaan luontevana toteuttaa Kotkan varhaiskasvatuksessa?
3. Millaisiin asioihin varhaiskasvattajat kokevat tarvitsevansa tukea katsomuskasvatuksessa Kotkan varhaiskasvatuksessa?
4. Mitä tuki voisi parhaimmillaan olla varhaiskasvattajien mielestä Kotkan varhaiskasvatuksessa?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen tarkoituksena on selvittää, miten varhaiskasvatusta toteutetaan käytännössä Kotkan päiväkodeissa. Tarkoituksena on siis saada selville varhaiskasvattajien tämän hetkiset konkreettiset toimintamallit katsomuskasvatuksen suhteen. Toinen tutkimuskysymys hakee varhaiskasvattajien mielipidettä siitä, mitkä asiat katsomuskasvatuksessa luonnistuu. Kolmas kysymys selvittää varhaiskasvattajien mielipidettä siitä, millaisiin katsomuskasvatuksen asioihin tarvitsevat tukea. Viimeinen eli neljäs tutkimuskysymys antaa kolmannen kysymyksen vastauksiin ratkaisuja eli tarkastelee millaista tukea haluttaisiin asioihin, joissa kaivataan tukea.

4.2 Määrällinen tutkimus

Jotta määrällisen tutkimuksen voi tehdä, täytyy tutkittavan ilmiön olla riittävän täsmennyntä (Kananen 2011, 18). Tutkimuksen alkuun tulee tutustua aiheesta löytyvään teoriaan, jonka pohjalta syntyvät hypoteesit eli eräänlaiset tieteelliset oletukset. Sen jälkeen luodaan empiiriset mittarit eli tässä tapauksessa kysymykset. Kun mittaaminen on suoritettu, voidaan aineiston analyysin jälkeen päätellä, tukevatko tulokset teoriaa ja kuinka hyvin. Tuloksena voi olla myös uudenlainen teoria. (KvantiMOTV 2013.)

Määrällisen tutkimuksen menetelmänä ovat kysymykset, jotka on johdettu ilmiön muuttujista eli tekijöistä. Kysymykset taas muodostavat kyselyn eli tiedonkeruumenetelmän. Kysymykset ovat tiedonkeruun lisäksi pohja tutkimuksen luotettavuudelle ja laadulle (Kananen 2011, 18, 30).

Teetän kyselyn yhden kerran ja kohdistan sen useaan havaintoyksikköön eli tässä tapauksessa varhaiskasvatuksen opettajiin, joten kyse on poikkileikkausasetelmasta. Tutkimuksessani havaintoyksikköjoukkona eli otoksena toimivat koko perusjoukko eli kaikki Kotkan varhaiskasvatuksen opettajat. Vaikka kaikki eivät kyselyyn vastaisi, saan todennäköisesti vastauksia useammasta eri päiväkodista, jolloin tilastollisista päätelmistä tulee päteviä. (KvantiMOTV 2013.) Määrällisestä tutkimuksesta saatuja vastauksia käsitellään tilastollisin menetelmin, esimerkiksi kuinka monta prosenttia vastaajista kokee katsomuskasvatuksen toteutuvan päiväkodissaan todella hyvin, melko hyvin ja niin edelleen. (Kananen 2011, 18.)

4.3 Kyselytutkimus

Valitsin aineistonkeruutavaksi sähköisen Webropol-kyselyn (ks. liite 2), koska kyselyn avulla pystyn saamaan mahdollisimman monen varhaiskasvatuksen opettajan näkemyksen katsomuskasvatuksesta. Linkki kyselyyn lähetetään sähköpostitse Kotkan kaupungin jokaiseen päiväkotiin varhaiskasvatuksen opettajille vastattavaksi. Kysely paperilla on perinteisin tapa kerätä tutkimusaineistoa, mutta sähköiset kyselyt ovat yleistyneet. Aina asiat eivät ole mitattavassa muodossa eikä aina ole saatavilla aiemmin testattua mittaria. Tällöin täytyy itse muodostaa käsitteistä mittareita eli kysymyksiä. Esimerkiksi katsomuskasvatusta voidaan purkaa katsomuskasvatuksen määritelmistä nouseville käsitteille. Tässä auttaa aiheeseen ja aiempiin tutkimuksiin perehtyminen, sillä teorian pohjalta löytyy keskeisimmät käsitteet. (Valli 2018, 92–93.)

Kyselyn strukturoidut kysymykset toimivat tutkimuksen määrällisinä mittareina. Strukturoiduilla kysymyksillä tarkoitetaan kysymyksiä, joille on annettu valmiina vastausvaihtoehtoja joko vaihtoehtokysymysten tai erilaisten asteikkokysymysten muodossa. Esimerkiksi: Kuinka hyvin katsomuskasvatus toteutuu mielestäsi päiväkodissasi? Todella hyvin (5), melko hyvin (4), siltä väliltä (3), melko huonosti (2), todella huonosti (1). Muutamalla avoimella kysymyksellä saan tuettua tutkimustani kvalitatiivisella keinolla. (Kananen 2011, 18, 30–31.)

Kysymyksiä tehdessä ja muotoillessa tulee olla huolellinen, koska kysymykset toimivat perustana tutkimuksen onnistumiselle. Sanamuodoissa tulee olla tarkkana, jotta tutkija ja vastaaja eivät voi ymmärtää kysymystä eri tavoin. Tu-

lee lisäksi huolehtia, että vastaajalla on tieto, jota kysymyksiin vastaaminen edellyttää sekä halu antaa kysymyksiin liittyvä tieto. Kysymysten tulee myös olla yksiselitteisiä. (Kananen 2011, 30; Valli 2018, 93.) Kysymyksiä luodessa täytyy pitää mielessä tutkimuskysymykset ja olla maltillinen, ettei ala tehdä turhia kysymyksiä. Kysymyksiä voi olla useampi jokaista tutkittavaa asiaa kohden. On tärkeää pohtia, mitä tällä kysymyksellä selvitetään ja onko se tutkimuksen kannalta olennaista. Huolellisuutta vaatii se, että ei kysy yhdellä kysymyksellä kahta eri asiaa. Tällöin syntyy epätietoisuus siitä, kumpaan kysymyksen kohtaan tutkittava on vastannut, ja siten vastausten analysointi on mahdotonta. Täytyy myös muistaa muotoilla kysymykset siten, että vastaajalle ei jää epäselväksi mistä roolista tai tilanteesta hänen toivotaan vastaavan. (Vilkka 2005, 87–88.)

Kysely alkaa yleensä taustakysymyksillä, joilla kysytään esimerkiksi ikää, sukupuolta ja koulutusta. Taustakysymysten jälkeen on hyvä esittää helposti vastattavat kysymykset. Ensimmäisten kysymysten tehtävänä on luoda luottamus tutkijan ja vastaajan välille sekä osoittaa kyselyn tärkeys ja mielekkyys. (Valli 2018, 94–95). Kysymysten tulee muodostaa kyselylle juoni. Kysymyksiin on helpompi vastata, kun ne ovat johdonmukaisessa järjestyksessä. Samaan asiaan liittyvät kysymykset kannattaa asetella peräkkäin. (Vilkka 2005, 87.) Kyselyn pituutta pohdittaessa tulee ottaa huomioon kyselyn aiheen merkitys vastaajalle (Valli 2018, 94–95). Katsomuskasvatus kuuluu jokaisen varhaiskasvatuksen opettajan työhön, joten se merkitsee jokaiselle vastaajalle jotakin.

Saatekirje

Kyselyä ei voi lähettää ilman saatekirjettä. Kyselyn tutkittava lukee ensimmäisenä saatekirjeen ja tekee sen perusteella päätöksen vastaako kyselyyn. Saatekirjeen tehtävänä on siis saada tutkittava houkuteltua vastaamaan kyselyyn. Tutkittavan päätökseen osallistunko kyselyyn vaikuttaa kolme asiaa: 1. saatekirjeen ja kyselyn ulkoasu, 2. saatekirjeen sisältö ja 3. kyselyn laajuus ja kieli. (Vilkka 2005, 152–153.)

Saatekirjeen ulkoasun lisäksi sen sisältö vaikuttaa tutkittavan päätökseen, haluaako hän osallistua kyselyyn. Saatekirjeen tulee sisältää tieto siitä, mistä tutkimuksessa on kyse sekä tiedot tutkimuksen osapuolista, eli tapauksessani tutkijasta eli minusta sekä toimeksiantajasta eli Kotkan kaupungin varhaiskasvatuksesta. Lisäksi tulee kertoa tutkimuksen tarkoitus sekä se, ketkä käyttävät tutkimustuloksia, tutkimuksen arvioitu valmistumisaika ja se, mistä valmiin tutkimuksen löytää. Tulee myös käydä ilmi, säilytetäänkö vai hävitetäänkö tutkimusaineisto ja miksi vastaaminen on tärkeää sekä vakuuttaa, että tuloksia ei julkaista henkilötasolla vaan yleisesti. Tärkeää on kirjata saatekirjeeseen tutkijan yhteystiedot, jotta tutkittava voi tarvittaessa ottaa yhteyttä ja kysyä. (Vilkkä 2005, 153–154.)

Edellä mainittujen ohjeiden mukaisesti esittelin saatekirjeessä (ks. liite 1) ensin itseni ja opinnäytetyöni aiheen. Avasin aihetta kertomalla tutkimukselle asettamani tutkimuskysymykset. Kerroin, että tuloksia voidaan hyödyntää Kotkan varhaiskasvatuksen kehittämistyössä, millä samalla pyrin vetoamaan siihen, että aihe on tärkeä. Seuraavaksi määrittelin vastausajan ja kerroin kyselyn sisällöstä sekä arvioin, kuinka kauan kyselyyn vastaamiseen menee aikaa. Lisäksi kerroin, että hävitän tutkimusaineistoni työn valmistuttua ja lisäksi arvioin opinnäytetyöni julkaisuaian. Kirjeen loppuun esitin kiitokset ja laitoin sähköpostiosoitteeni, jotta vastaaja voi halutessaan ottaa minuun yhteyttä, jos ilmenee kysyttävää.

4.4 Aineiston analysointi

Kysymysten muodot määrittävät, miten niistä saatua tietoa voidaan analysoida (Valli 2018, 106). Aineiston analysoinnissa käytän strukturoitujen kysymysten kohdalla määrällistä menetelmää eli suoria jakaumia eli prosenttiosuuksia. Ristiintaulukoinnissa tulee olla prosenttitaulukko, sillä kappaletaulukosta ei saa tehdä tulkintoja. Taulukkoa tulkittaessa keskitytään yleensä suuriin ja pieniin lukuihin tai riippuvuuksiin, mutta se riippuu tutkimusongelmasta, jota ollaan ratkaisemassa. Kaikkia taulukon lukuja ei avata tekstissä. Taulukosta voidaan havaita mahdollisia riippuvuuksia muuttujien välillä, esimerkiksi vastaajan koulutuksen ja mielipiteen välillä. (Kananen 2011, 87.)

Webropolin raportointityökalu antaa automaattisesti tutkimuksen numeerisista tuloksista raportin, joka sisältää taulukoita ja kuvia (Webropol s.a). Vaikka Webropol antaa valmiita taulukoita tuloksista, on vastuu analysoinnista tutkijalla (Kananen 2011, 85). Avoimen kysymyksen vastaukset tulee analysoida kokonaan itse.

Avoimen kysymyksen vastauksia voidaan luokitella ryhmiin, jolloin myös niitä voidaan analysoida tilastollisin menetelmin. Jakaessa vastauksia eri ryhmiin tulee tarkastella millaisia vastauksia on saatu, jotta voidaan määritellä millaisiin ryhmiin vastaukset voi jakaa. Aluksi ei ole hyvä jakaa liikaa, koska palautuminen on haastavampaa jälkikäteen kuin samankaltaisten ryhmien yhdistäminen. Avointen kysymysten analysoinnissa toimii myös laadullinen sisällönanalyysi. (Valli 2018, 114.)

4.5 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusetiikalla tarkoitetaan hyvän tieteellisen käytännön noudattamista eli yleisesti sovittuja pelisääntöjä. (Vilka 2005, 29–30.) Tutkimuksessani käytän tiedon hankinnassa yleisiä hyväksyttäviä tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmiä, kuten tiedonhankinnassa ammattikirjallisuutta ja tutkimusmenetelmänä kyselyä. Otan myös huomioon aiemmat tutkimukset aiheesta ja viittaan jokaiseen lähteeseen, josta olen tietoa saanut. Lähdeviittauksissa ja lähdeluettelossa noudatan koulun ohjeita.

Hyvä tieteellinen käytäntö edellyttää myös tutkimussuunnitelman ja tutkimuksen kirjoittamista huolellisesti ja rehellisesti. Tutkimus tulee niin suunnitella, toteuttaa kuin raportoidakin hyvin. (Vilka 2005, 32–33.) Vaikka rehellisyyttä noudatankin, en kuitenkaan voi kertoa tutkittavien tietoja tutkimustekstissäni. Tutkimuksen tuloksia avatessani en voi ottaa kantaa tuloksiin.

Vastuullani on tutkimuksen säilyttäminen eli minun tulee varjella tutkimuksen tuloksia (Vilka 2005, 35). Luon kyselyn Webropol-työkalulla henkilökohtaisilla tunnuksillani, jolloin muut eivät pääse tutkimuksen vastauksia ja tuloksia näkemään. Tutkimuksen päätyttyä hävitän kyselyn vastaukset omasta Webropolistani ja tietokoneeltani. Opinnäytetyössäni esitän tulokset siten, että kenenkään vastaajan henkilöllisyys ei voi paljastua. Esimerkiksi kertoessani avoi-

men kysymyksen vastauksista, en mainitse minkä päiväkodin varhaiskasvatuksen opettajalta vastaus on tullut.

Tutkimuksen avoimuus ja jatkuvuus toteutuvat, kun julkaisen opinnäytetyön Theseus-tietokannassa ja ilmoitan julkaisusta Kotkan varhaiskasvatukseen. Julkaisemalla tutkimuksen mahdollistuu sen hyödyntäminen tulevilla tutkimuksilla ja Kotkan varhaiskasvatuksen kehittämistyössä.

Luotettavuus

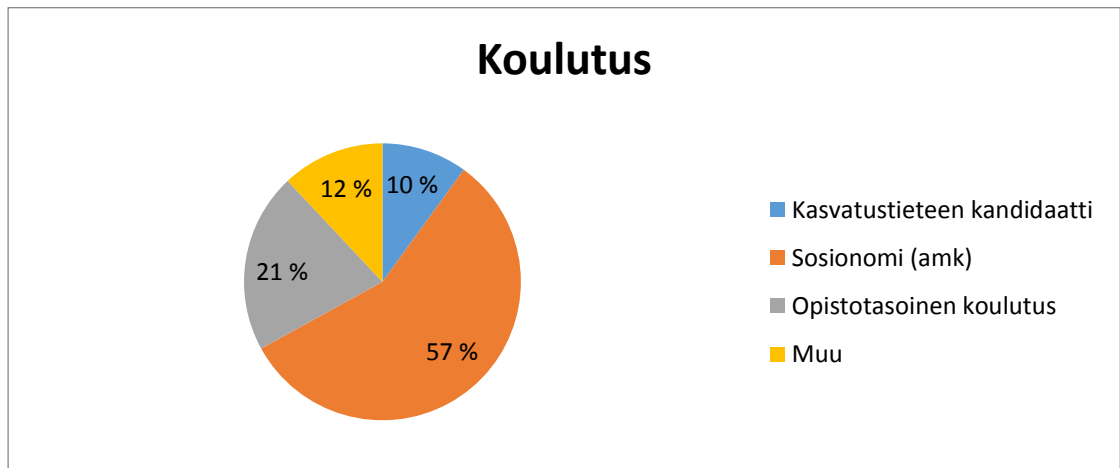
Kvantitatiivisessa tutkimuksessa luotettavuuden eli validiteetin ja reliabiliteetin arviointi on erityisen tärkeää. Validiteetti kertoo tutkitaanko ja mitataanko tutkimusongelman kannalta oikeita asioita eli onko mittari oikea, kun taas reliabiliteetti koskee tutkimustulosten pysyvyyttä. Tutkimuksen pysyvyyttä saadaan parannettua käyttämällä kahta mittaria yhden ilmiön mittaamiseen, eli samaa asiaa kysytään kahdella erilaisella kysymyksellä. (Kananen 2011, 118, 120.)

Opinnäytetyötä tehdessä on mahdotonta toistaa tutkimusta, joten luotettavuuden arviointi perustuu kaikkien vaiheiden tarkkaan dokumentointiin. Tärkeää on arvioida sisäistä ja ulkoista validiteettia. Tutkimuksen sisäiseen validiteettiin vaikuttaa, onko syy-seuraussuhde kunnossa. Sisäistä luotettavuutta lisää tarkka dokumentointi ja teoriaan perustuva käsitteiden tarkka määrittely. Tutkimuksen ulkoinen validiteetti on hyvä, sillä kyselyyn saavat vastata kaikki Kotkan varhaiskasvatuksen opettajat. Koko maan varhaiskasvatuksen opettajiin tuloksia ei voida kuitenkaan yleistää. (Kananen 2011, 121–124.) Työn lopussa pohdin luotettavuuden toteutumista tutkimuksessani.

5 TUTKIMUKSEN TULOKSET

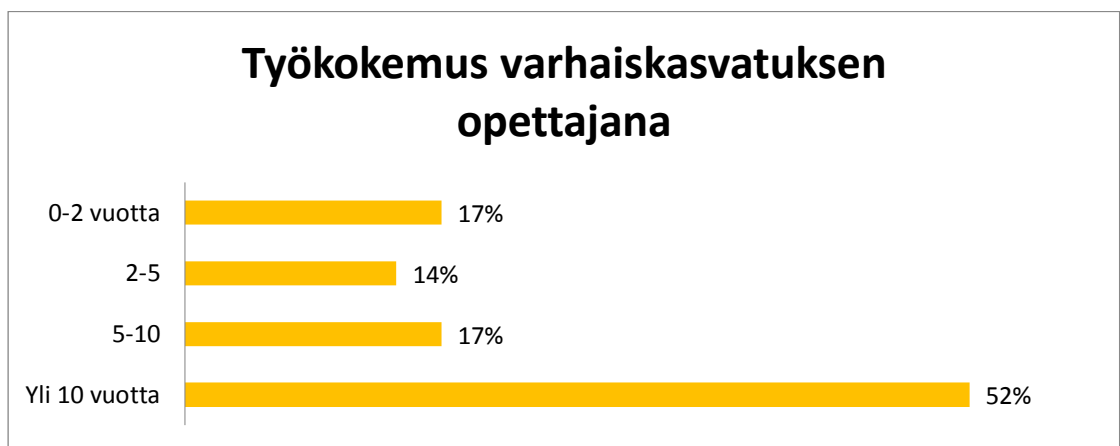
Linkki kyselyyn lähetettiin koko Kotkan varhaiskasvatuksen henkilöstölle, joten kaikki Kotkan 134 varhaiskasvatuksen opettajaa saivat kyselyn vastattavakseen (Liukkonen 2019). Vastauksia kyselyyn tuli yhteensä 42, joten kyselyn vastausprosentti on 31 %. Kysely toteutui elo- ja syyskuun aikana 2019. Seuraavaksi esittelen kyselyn tulokset.

Kyselyn viisi ensimmäistä kysymystä olivat taustatietokysymyksiä. Ensimmäisessä kysymyksessä kysyin päiväkotia, jossa vastaaja työskentelee. Listasin vastausvaihtoehdoiksi kaikki Kotkan 22 päiväkotia, ja sain vastauksia kahdeksatoista eri päiväkodista. Toisessa kysymyksessä kysyin vastaajien koulutusta (kuva 1). Yli puolet vastaajista ilmoitti koulutukseksi sosionomi (amk). Muu-kohtaan tuli vastauksia 5.

Kuva 1. Vastaajien koulutukset

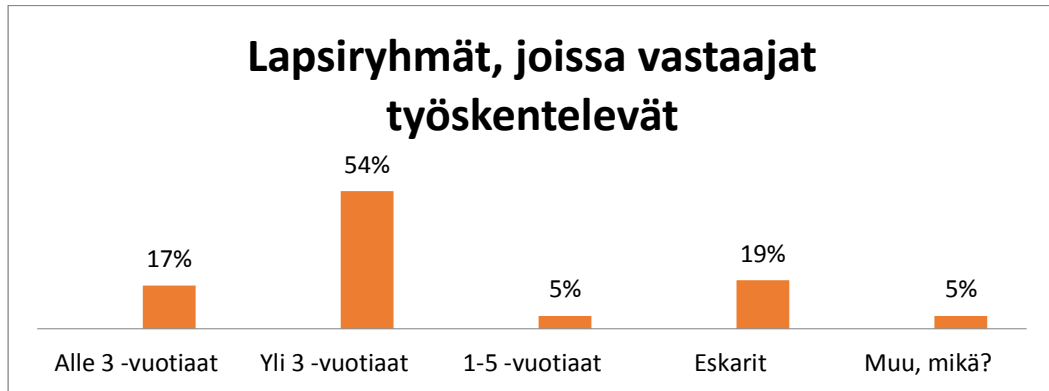
Taustakysymysten kolmas kysymys koski työkokemuksen määrää vuosissa varhaiskasvatuksen opettajana. 52 % eli puolet vastaajista ilmoitti työskennelleensä varhaiskasvatuksen opettajana yli 10 vuotta (kuva 2). Kuten kuvasta nähdään, muut vastaukset jakaantuivat tasaisesti.

Kuva 2. Työkokemus varhaiskasvatuksen opettajana

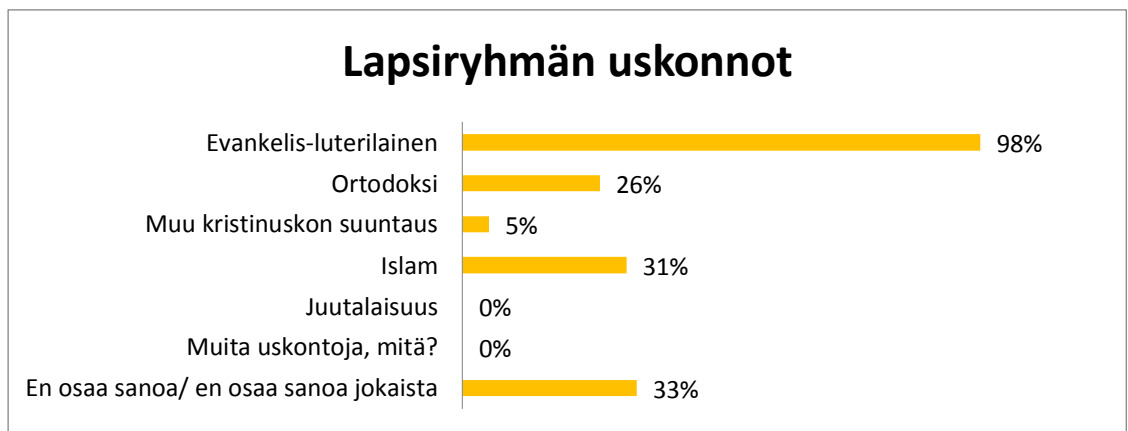
Neljännessä kysymyksessä kysyin sukupuolta. Kaikki 42 vastaajaa olivat naisia. Viimeisessä taustatietokysymyksessä kysyin minkä ikäisten lasten ryhmässä vastaaja työskentelee (kuva 3). Kysymykseen tuli vastauksia 41, joista

22 eli 54 % ilmoitti työskentelevänsä yli 3-vuotiaiden lasten ryhmässä. Vastanneista seitsemän eli 17 % työskentelee alle 3-vuotiaiden kanssa ja kahdeksan eli 19 % vastaajista ilmoitti työskentelevänsä esikoulussa. Muu, mikä -kohtaan tuli kaksi vastausta, jotka olivat sisarusryhmä 1–4-vuotiaat sekä 1–4-vuotiaat.

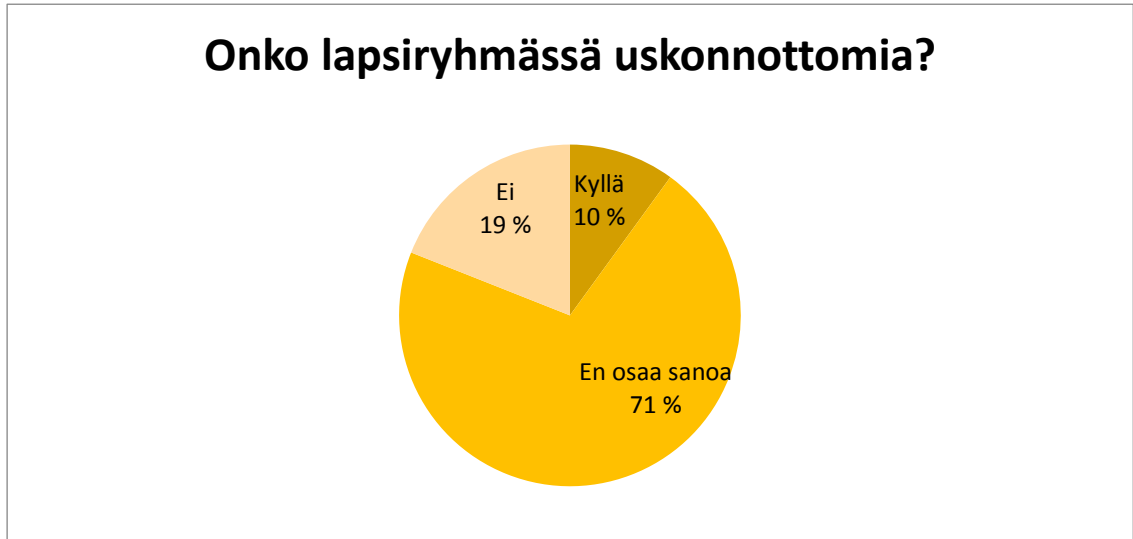
Kuva 3. Lapsiryhmät, joissa vastaajat työskentelevät

Taustakysymysten jälkeen kysymykset kuusi ja seitsemän alustivat aihetta. Kuudennessa kysymyksessä kysyin, mitä uskontoja vastaajan lapsiryhmä pitää sisällään (kuva 4). Kysymys oli monivalintamuodossa. Kaikki 42 vastasivat kysymykseen, ja heistä 41 vastasi, että lapsiryhmässä on valtauskontomme edustajia eli evankelis-luterilaisia. Vastaajista 14 eli 33 % vastasi, että ei osaa sanoa, mitä uskontoja lapsiryhmässä on tai ei osaa nimetä jokaista lapsiryhmän uskontoa.

Kuva 4. Lapsiryhmän uskonnot

Kysymyksessä seitsemän kysyin, onko lapsiryhmässä uskonottomia (kuva 5). Vastausvaihtoehdot olivat kyllä, ei ja en osaa sanoa. Vastaaajista 4 eli 10 % vastasi kyllä, on uskonottomia ja 8 eli 19 % vastasi, että ryhmässä ei ole uskonottomia. Vastaaajista 30 eli 71 % vastasi kohtaan: en osaa sanoa.

Kuva 5. Onko lapsiryhmässä uskonottomia?

Selvittääkseni miten katsomuskasvatusta toteutetaan Kotkan varhaiskasvatuksessa, kysyin monivalintakysymyksellä mitä seuraavista asioista päiväkodissa toteutetaan (taulukko 1). Kaikki 42 vastasivat kysymykseen ja valittuja kohtia tuli yhteensä 251. Miltei kaikki vastaajat vastasivat kohtiin: lapsille annetaan tilaa ihmettelylle (95 %) ja lasten kanssa keskustellaan elämän kysymyksistä (90 %). Vastanneista kukaan ei ole lukenut eri uskontojen myyttejä ja pyhiä kertomuksia lapsille, eikä kenenkään päiväkodissa ole vierailut eri uskontojen edustajia.

Taulukko 1. Mitä varhaiskasvatuksessa toteutetaan?

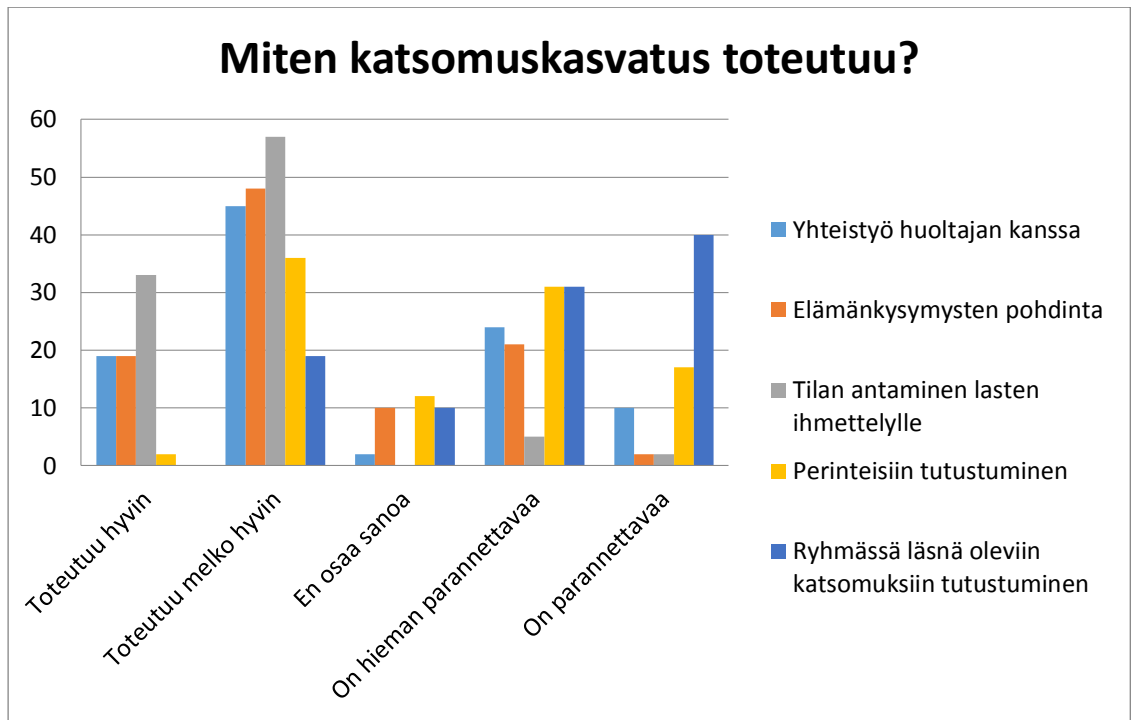
Mitä seuraavista asioista toteutetaan varhaiskasvatuksessa?	N	%
Lapsiryhmän uskontoihin tutustuminen	7	17 %
Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset (esim. jumalanpalvelus ja ruokarukous)	3	7 %
Uskonnolliset juhlat	16	38 %
Lapset ovat mukana juhlien suunnittelussa	19	45 %
Juhlien suunnittelussa huomioidaan kulttuurinen moninaisuus	21	50 %
Uskonnolliset laulut	5	12 %
Retket joulu-/kevätkirkkoon	23	55 %
Retket uskonnollisiin kohteisiin	6	14 %
Evankelis-luterilaisen seurakunnan työntekijöiden vierailut	26	62 %
Eri uskontojen edustajien vierailut	0	0 %
Eri katsomuksiin liittyvä keskustelu lasten kanssa (esim. pukeutumiseen ja ruokailuun liittyen)	24	57 %
Eri uskontojen myyttien ja pyhien kertomusten lukeminen lapsille	0	0 %
Uskontoihin ja katsomuksiin liittyvät leikit/askartelu	5	12 %
Uskonnollisista aiheista keskustelu (esim. taivas, Jumala/jumalat)	8	19 %
Myös uskonottomuus huomioidaan	10	24 %
Lapsille annetaan tilaa ihmettelylelle	40	95 %
Lasten kanssa keskustellaan elämän kysymyksistä	38	90 %

Kysymyksellä yhdeksän lähdin selvittämään, missä määrin katsomuskasvatuksen osa-alueet toteutuvat. Kysyin arviointiasteikkokysymyksellä, minkä verran seuraavat katsomuskasvatuksen toteuttamismuodot toteutuvat ryhmässä (taulukko 2). Vastausten mukaan perinteisiä juhlia, kuten joulujuhlaa on vietetty päiväkodeissa, kun taas uskonnollisia tilaisuuksia ja toimituksia ei ole pidetty lähes lainkaan. 60 % vastaajista ilmoitti, että katsomuskasvatukseen liittyvistä asioista on keskusteltu päivittäisissä tilanteissa jonkin verran. Yhteistyötä yhteistyötahojen kanssa on toteutettu jonkin verran 60 %:n mielestä. Vaihtoehdoisen toiminnan järjestäminen sai suurta hajontaa vastauksissa.

Taulukko 2. Minkä verran seuraavia katsomuskasvatuksen toteuttamismuotoja toteutuu päiväkodeissa?

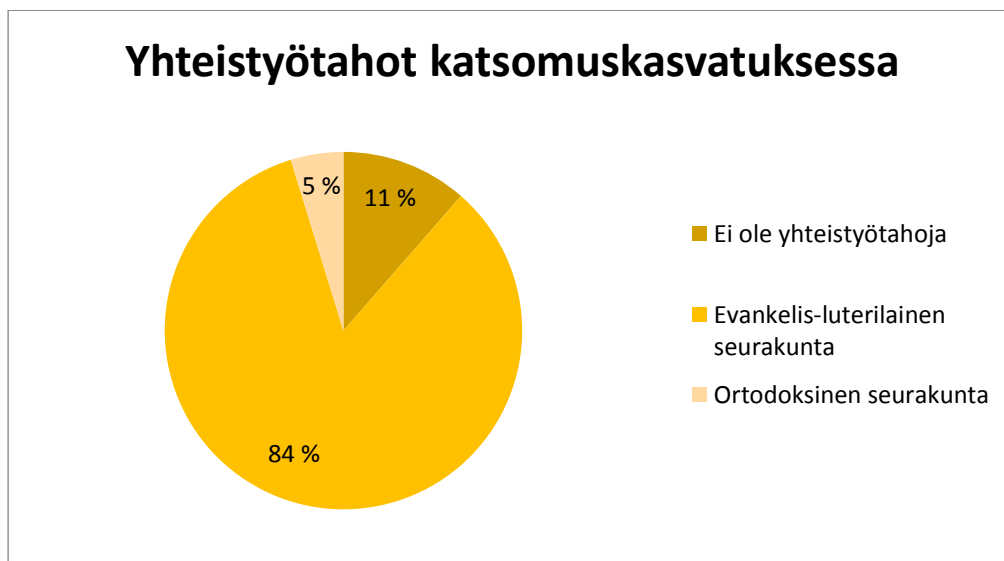
Minkä verran seuraavia katsomuskasvatuksen toteuttamismuotoja toteutuu päiväkodeissa?	1 Ei lainkaan	2 Jonkin verran	3 En osaa sanoa	4 Melko paljon	5 Paljon
Perinteiset juhlat (esim. joulun- ja kevätjuhla)	0 %	17 %	2 %	31 %	48 %
Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset (esim. jumalanpalvelus, ruokarukous)	86 %	14 %	0 %	0 %	0 %
Päivittäisissä tilanteissa keskusteleminen (esim. ruokailu, puukeutuminen)	5 %	60 %	5 %	17 %	14 %
Vaihtoehtoinen toiminta uskonnollisista tilaisuuksista ja toimituksista pois jääville lapsille	21 %	31 %	21 %	10 %	17 %
Yhteistyö yhteistyötahojen kanssa (esim. seurakunta)	7 %	60 %	2 %	24 %	7 %

Selvittääkseni miten katsomuskasvatus toteutuu Kotkan varhaiskasvatuksessa, jaoin katsomuskasvatuksen viiteen osaan (kuva 6). 71 % vastaajista on sitä mieltä, että ryhmässä läsnä oleviin katsomuksiin tutustumisessa on parannettavaa. 19 % kokee sen toteutuvan melko hyvin ja kukaan ei koe sen toteutuvan hyvin. Perinteisiin tutustumisessa on parannettavaa 48 %:n mielestä, kun taas 36 % on sitä mieltä, että se toteutuu melko hyvin. Tilan antaminen lasten ihmettelylle ja elämäkysymysten pohdinta toteutuvat enemmistön mielestä melko hyvin tai hyvin. 45 % vastaajista on sitä mieltä, että yhteistyö huoltajien kanssa toteutuu melko hyvin. 34 % kertoo siinä olevan parannettavaa.

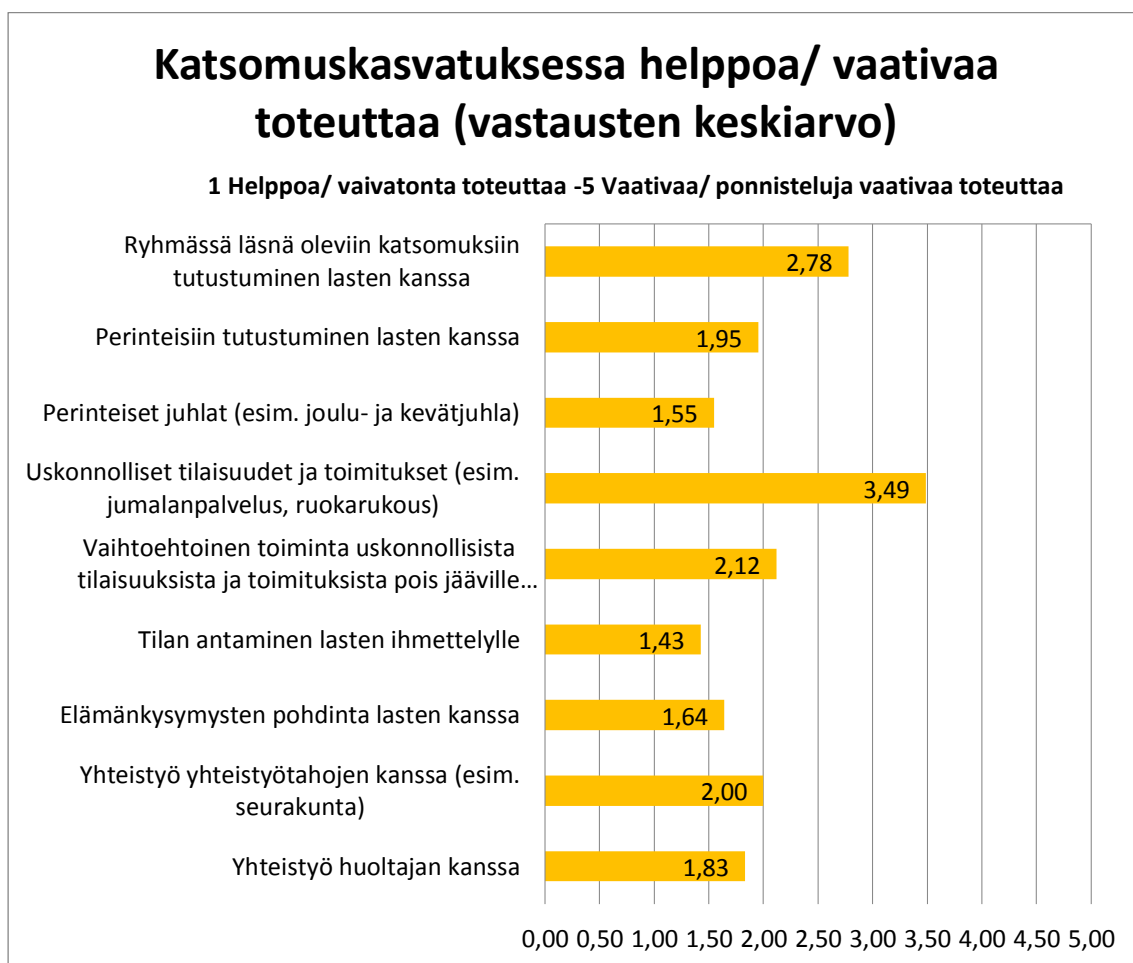
Kuva 6. Miten katsomuskasvatus toteutuu?

Kysymyksessä 11 kysyin varhaiskasvatuksen yhteistyötahoista (kuva 7). Viidellä vastaajalla ei ole päiväkodissaan yhteistyötahoa. 37 vastaajaa eli 88 % ilmoitti yhteistyötahoksi evankelis-luterilaisen seurakunnan. Kaksi vastaajaa kertoi muuksi yhteistyötahoksi ortodoksisen seurakunnan. Uskonnollisia yhdyskuntia ei ollut missään päiväkodissa yhteistyötahona.

Kuva 7. Yhteistyötahot katsomuskasvatuksessa

Toisen tutkimuskysymyksen pohjalta laadin kyselyyn arviointiasteikkokysymyksen, jossa vastaaja sai arvioida, mikä katsomuskasvatuksessa on minulle vaivatonta/vaativaa toteuttaa asteikolla: 1 - helppoa/ vaivatonta toteuttaa, 2 - melko helppoa/ vaivatonta toteuttaa, 3 - en osaa sanoa, 4 - melko vaikeaa/ponnisteluja vaativaa toteuttaa ja 5 - vaativaa/ ponnisteluja vaativaa toteuttaa (kuva 8). Vastaajat olivat sitä mieltä, että helppointa on tilan antaminen lasten ihmettelylle, sillä 69 % vastaajista kertoi sen olevan helppoa ja 26 % vastaajista luokitteli sen melko helpoksi. Myös perinteisiin tutustuminen lasten kanssa, perinteiset juhlat, elämäkysymysten pohdinta lasten kanssa sekä yhteistyö niin yhteistyötahon kuin huoltajien kanssa koettiin helpoksi/ vaivattomaksi toteuttaa. Eniten en osaa sanoa -vastauksia sai ryhmässä läsnä oleviin katsomuksiin tutustuminen (29 %) ja uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset (33 %). Haastavimmaksi vastaajat kokivat uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset, sillä 29 % vastaajista piti sitä melko vaikeana ja 19 % vaikeana toteuttaa.

Kuva 8. Katsomuskasvatuksessa helppoa/ vaativaa toteuttaa

Vastaajat saivat kysymyksessä 13 pohtia tuen tarvettaan katsomuskasvatukseen liittyen. Kysymys oli arviointiasteikkomuodossa: 1 – koen tarvitsevani tukea, 2 – en osaa sanoa ja 3 – en koe tarvitsevani tukea (kuva 9). Jokainen kohta sai yli kahden keskiarvon, joten jokaisessa kohdassa *en koe tarvitsevani tukea* -vastaus oli suosituin. Ensimmäisissä kohdissa jakautuminen oli kuitenkin tasaista, sillä katsomuskasvatuksen suunnittelussa 45 % kokee tarvitsevansa tukea ja 48 % ei koe tarvitsevansa tukea. Katsomuskasvatuksen toteuttamisessa puolestaan 41 % kokee tarvitsevansa tukea ja 45 % ei koe tarvitsevansa tukea. Puolet vastaajista ei koe tarvitsevansa tukea ryhmässä läsnä oleviin katsomuksiin tutustumisessa lasten kanssa. 26 % puolestaan kokee tarvitsevansa tukea ja 24 % ei osaa sanoa. *En koe tarvitsevani tukea* -vastauksia tuli muihin kohtiin selkeästi enemmän. Muu, mikä -kohtaan en saanut vastauksia.

Kuva 9. Tuen tarve katsomuskasvatukseen liittyen

Kysymyksellä 14 lähdin selvittämään millaista tukea vastaajat kokevat tarvitsevänsä katsomuskasvatuksen tueksi (kuva 10). Kysymys oli monivalintamuodossa ja kaikki 42 vastaajaa vastasivat yhteensä 95 kertaa. Jokainen vastaaja valitsi siis keskimäärin kaksi kohtaa. Eniten vastaajat kokivat tarvitsevänsä materiaalia katsomuskasvatuksen tueksi, sillä 29 vastaajaa eli 69 % valitsi kohdan. Toiseksi suosituin kohta 27 valinnalla ja 64 %:lla oli selkeät toimintalinjat. 19 vastaajaa eli 45 % kokee tarvitsevänsä koulutusta katsomuskasvatuksen tueksi, ja 20 vastaajaa eli 48 % tarvitsee tietoa uskonnoista ja kulttuureista. Kukaan vastaajista ei tuonut esille omaa ideaa siitä, mitä katsomuskasvatuksen tukena voisi olla.

Kuva 10. Millaista tukea vastaajat kokevat tarvitsevänsä katsomuskasvatuksen tueksi?

Kyselyn lopussa oli vapaa kommenttikenttä, johon tuli 10 vastausta. Kaksi vastaajaa kertoi kommentteissaan haluavansa katsomuskasvatukseen liittyvää koulutusta. Kommentteissaan vastaajat toivat esille erilaisia katsomuskasvatukseen liittyviä huolenaihteita. Kolmessa eri kommentissa kerrottiin ajan puutteesta. Yksi vastaaja kommentoi, ettei työajan puitteissa ole aikaa etsiä tietoa uskonnoista ja siirtää sitä lapsille. Toinen vastaaja kertoi, ettei ole aikaa toteuttaa katsomuskasvatusta, koska on niin paljon muuta, mitä pitää tehdä. Kolmas oli huolissaan siitä, että ei ole aikaa keskustella huoltajien kanssa ja selvittää perheen uskonnollista taustaa. Ainoa mahdollisuus tähän on kerran vuodessa käytävä varhaiskasvatussuunnitelmakeskustelu.

Muita huolenaiheita olivat esimerkiksi yhteisen linjan puuttuminen työyhteisöstä ja kasvattajien eriävät näkemykset katsomuskasvatuksesta sekä kielimuuri, joka haittaa uskonnoista keskustelemista lasten kanssa. *”Katsomuskasvatus kiinnostaa, mutta haastavaa toteuttaa. Tästä ei olla juuri puhuttu työyhteisössä eli yhteistä toimintalinjausta ei ole.”* *”Päiväkodissa on paljon lapsia, joiden äidinkieli on muu kuin suomi. Tämä hankaloittaa uskonnoista ja katsomuksista keskustelua, koska yhteistä kieltä ja sanastoa on aiheesta hyvin vähän.”*

Kommenttikenttään tuli myös mielipiteitä: *”Mielestäni suomalaiseen kulttuuriin ja sivistykseen kuuluu tietää, miksi mitään juhlapyhää vietetään. Monet näistä juhlapyhistä ovat uskonnollisia. Minun on vaikea ymmärtää, miksi ei saisi kertoa, miksi mitään vapaapäivää vietetään”*. Kaksi vastaajaa toi kommentteissaan esiin, että heidän mielestään uskontojen opettaminen kuuluu kouluun ja päiväkodin katsomuskasvatus on enemmän keskustelemista ja eettistä ohjaamista.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Seuraavaksi pohdin kyselystä saamiani tuloksia tutkimuskysymysten pohjalta. Ensimmäinen tutkimuskysymykseni oli: miten katsomuskasvatusta toteutetaan Kotkan varhaiskasvatuksessa? Vastausten perusteella Kotkan varhaiskasvatuksessa on annettu tilaa lasten ihmettelylle ja lasten kanssa on keskusteltu elämänskysymyksistä ja katsomuksista. Uskonnollisia juhlia on järjestetty jonkin verran ja lapset ovat olleet mukana niiden suunnittelussa. Juhlien suunnittelussa on myös huomioitu monikulttuurisuus. Kotkan päiväkodeissa on vierailut evankelis-luterilaisen seurakunnan työntekijöitä ja moni lapsiryhmä on käynyt kirkossa.

Sanna Yli-Koski-Mustonen (2018) totesi tutkimuksessaan, että monen päiväkodin ainoa yhteistyökumppani katsomuskasvatuksessa on evankelis-luterilainen seurakunta. Voin todeta kyselyni pohjalta Kotkan päiväkotien osalta saman, sillä ainoana muuna yhteistyötahona oli ortodoksinen seurakunta 5 %:lla vastaajista. Helkinin ja Laakson tutkimusten tuloksiin en voi omia tuloksiani verrata, koska he tutkivat katsomuskasvatusta eri näkökulmista.

Kuten kyselyn kuudennesta kysymyksestä (kuva 4) ilmenee, Kotkan varhaiskasvatuksesta löytyy useamman uskonnon edustajia. Opetushallituksen (2018, 1) mukaan katsomuskasvatuksessa tutustutaan yhdessä lapsiryhmässä läsnä oleviin uskontoihin, uskonnottomuuteen ja muihin katsomuksiin sekä perehdytään niihin liittyviin perinteisiin. Vain 17 % kyselyn vastaajista kertoi, että uskontoihin tutustutaan. Vastausten perusteella varhaiskasvatuksessa ei ole vierailut eri uskontojen edustajia eikä lapsille ole luettu eri uskontojen myyttejä ja pyhiä kertomuksia.

Siihen, miksi lapsiryhmän uskontoihin ei ole tutustuttu voi olla monta syytä. Katsomuskasvatus on niin tuore asia, että eri uskontoihin ei ole välttämättä vielä osattu tai haluttu lähteä tutustumaan. Vajaa puolet vastaajista koki tarvitsevansa lisää tietoa uskonnoista ja kulttuureista, mikä voi myös selittää asiaa. Lapsiryhmässä voi myös olla lapsia, jotka eivät saa osallistua uskontoa sisältävään toimintaan, mikä vaikeuttaa uskontoihin liittyvän toiminnan järjestämistä. Yksi syy voi myös olla ajan puute, johon liittyen vastaajilta tuli kommentteja. Toisaalta yli puolet vastaajista vastasi, että katsomuksiin liittyvää keskustelua on käyty yhdessä lasten kanssa, mikä voi pitää sisällään myös uskontoihin liittyvää keskustelua. Uskontoihin on voitu tutustua ajattelematta sen olevan uskontoihin tutustumista, sillä uskonnot ja katsomukset näkyvät tai kuuluvat varmasti arjessa jollain tapaa.

71 % vastaajista ei osannut sanoa, onko lapsiryhmässä uskonnottomia. Voi olla, että päiväkodeissa on käytäntönä kysyä lapsen huoltajalta, saako lapsi osallistua toimintaan, jossa on uskonnollista sisältöä. Tällöin huoltajan ei tarvitse kertoa kuuluuko perhe johonkin uskontoon vai ovatko he uskonnottomia. Jos lapsen perheen uskonnosta, uskonnottomuudesta tai katsomuksesta ei tiedetä varhaiskasvatuksessa, ei siihen myöskään voida tutustua. Tällöin jää lapsen osalta toteutumatta yksi katsomuskasvatuksen tavoitteista, sillä katsomuskasvatuksen tavoitteena on lasten kulttuuristen ja katsomuksellisten identiteettien kehittyminen (Opetushallitus 2016, 43).

Toisena tutkimuskysymyksenä minulla oli: mitkä katsomuskasvatukseen kuuluvat asiat koetaan luontevana toteuttaa Kotkan varhaiskasvatuksessa? Kyselelyyn tulleiden vastausten perusteella vastaajat ovat kokeneet luontevana tilan antamisen lasten ihmettelylle ja elämänkysymysten pohdinnan. Luontevana

on pidetty myös perinteisten juhlien järjestämistä, yhteistyötä seurakunnan sekä lasten huoltajien kanssa, perinteisiin tutustumista lasten kanssa ja vaihtoehtoisen toiminnan järjestämistä uskonnollisesta toiminnasta pois jääville lapsille. Kaikkein helpoimpina/ luontevimpina pidettyjä asioita on kyselyn mukaan myös toteutettu eniten. Itselle helppoja ja luontevia asioita toteutetaan helposti enemmän kuin haastavampana koettuja asioita.

En osaa sanoa -vastauksia tuli yllättävän paljon (29 %) kohtaan, jossa kysyin ryhmässä läsnä oleviin katsomuksiin tutustumisesta. Vastaajat eivät välttämättä tiedä onko se helppoa vai haastavaa, jos katsomuksiin ei ole vielä tutustuttu. Voi myös olla, että vastaajat ovat epävarmoja siitä, miten katsomuksiin tulisi tutustua, ja ovatko omat toimintatavat sopivia.

Kolmas tutkimuskysymykseni oli: millaisiin asioihin varhaiskasvattajat kokevat tarvitsevansa tukea katsomuskasvatuksessa Kotkan varhaiskasvatuksessa? Vajaa puolet varhaiskasvatuksen opettajista koki tarvitsevansa tukea katsomuskasvatuksessa niin suunnitteluun kuin toteuttamiseen. Jonkin verran tuen tarvetta koettiin myös ryhmässä läsnä oleviin katsomuksiin tutustumiseen yhdessä lasten kanssa. Muilta osin vastaajat eivät juuri kokeneet tarvitsevansa tukea.

Tilan antaminen lasten ihmettelyle oli Kotkan varhaiskasvatuksessa hyvin hallussa, sillä kukaan vastaajista ei kokenut tarvitsevansa siihen tukea. Tilan antaminen lasten ihmettelyle korostui useassa kysymyksessä. Miltei kaikki kertoivat antavansa tilaa lasten ihmettelyle, ja siinä parannettavaa koettiin olevan kaikkein vähiten. Vastausten perusteella sitä voidaan pitää vahvuutena Kotkan varhaiskasvatuksessa.

Viimeinen tutkimuskysymykseni oli: mitä tuki voisi parhaimmillaan olla varhaiskasvattajien mielestä Kotkan varhaiskasvatuksessa? Moni vastaaja ei kokenut tarvitsevansa tukea katsomuskasvatukseen, mutta jokainen vastasi millaista tukea koet tarvitsevasi -kysymykseen. Vastaajat kokivat tarvitsevansa kaikkia monivalintakysymykseen listaamiani asioita, eli koulutusta, materiaalia, tietoa uskonnoista ja kulttuureista sekä selkeitä toimintalinjoja. Kysymykseen oli myös mahdollisuus kirjoittaa oma vastaus, mutta kukaan ei tuonut omaa ideoitansa esiin. Moni valitsi kaksi tai useamman vaihtoehdon, sillä valittuja

vastauksia tuli 95. Vastausten perusteella parasta tukea katsomuskasvatukseen olisivat materiaalit ja selkeät toimintalinjat. Vaikka osa vastaajista ei juuri kokenut tukea tarvitsevansa, voi esimerkiksi uudesta materiaalista saada uusia ideoita kasvatustyöhön tai tietoa toiminnan tueksi. Tämä voi olla syy kahden kysymyksen hieman ristiriitaisiin vastauksiin. Päiväkodeissa voi olla katsomuskasvatukseen liittyvää materiaalia melko vähän katsomuskasvatuksen tuoreuden vuoksi. Katsomuskasvatusta toteutetaan vasta kolmatta vuotta, mikä voi selittää myös sitä, että selkeitä toimintalinjoja ei ole vielä syntynyt.

Vastausten määrästä ja vastaajien kommentteista päätellen varhaiskasvatukseen opettajilla löytyy kiinnostusta katsomuskasvatusta kohtaan. Kehittämiskohtia kuitenkin on. Ensimmäisenä tarkastelun kohteena katsomuskasvatuksessa voisivat olla toimintalinjat, sillä 64 % vastaajista koki tarvitsevansa selkeitä toimintalinjoja. Ilman selkeitä ja yhtenäisiä toimintalinjoja voi katsomuskasvatuksen toteuttaminen olla ristiriitaista tai se voi jäädä osittain toteutumatta. Saamani vastaukset tutkimuskysymyksiin ovat kuitenkin hyvin linjassa keskenään, sillä niissä korostuivat samat asiat. Tästä päätellen katsomuskasvatusta toteutetaan Kotkan päiväkodeissa melko samalla tavalla. Eroja päiväkotien välille voi tuoda se, että toisessa päiväkodissa voi olla enemmän eri uskontojen ja katsomusten edustajia kuin toisessa.

7 POHDINTA

Sain Kotkan varhaiskasvatuksesta mielenkiintoisen aiheen, joka ei ollut minulle entuudestaan tuttu. Vaikka en tiennyt aiheesta aluksi juuri mitään, koin sen tärkeäksi aiheeksi, josta minun olisi hyvä tietää enemmän. Minusta oli myös mielenkiintoista ryhtyä tekemään tutkimusta aiheesta, jota Kotkan varhaiskasvatuksessa ei ollut vielä tutkittu. Tutkimusmenetelmä oli helppo valita, sillä tarkoituksena oli saada mahdollisimman kattava kuva katsomuskasvatuksesta Kotkassa. Kysely oli ainoa tutkimusmenetelmä, jolla sain tavoitettua varhaiskasvatuksen opettajia miltei jokaisesta Kotkan päiväkodista.

Teoreettiseen viitekehykseen oli haastava löytää lähteitä, sillä kirjallisuutta katsomuskasvatuksesta ei ole vielä paljoa julkaistu aiheen tuoreuden vuoksi. Teoriaosuus syntyi kuitenkin yllättävän vaivattomasti sitten, kun sain kirjallisuutta käsiini. Tutkimuskysymykset muovautuivat helposti, mutta kyselyn ra-

kentaminen vei yllättävän paljon aikaa. Haastavinta oli määritellä kysymysten vastausvaihtoehtoja, kun aiempaa vastaavaa tutkimusta Kotkan varhaiskasvatuksesta ei ole. Olen kuitenkin tyytyväinen kyselyyni ja erityisen iloinen siitä, kuinka moni kyselyyni vastasi. Kyselyn tuloksia oli helppo lähteä purkamaan, kun kysymykset eli mittarit olivat tutkimuskysymysten mukaisessa järjestyksessä. Haastavampaa oli lähteä tekemään tuloksista johtopäätöksiä.

Toivoin, että vastaajat olisivat esittäneet oman näkemyksensä siitä, millaista tukea he katsomuskasvatukseen tarvitsevat. Jos tekisin kyselyn uudelleen, kysyisin tuen tarvetta kyselyssäni monipuolisemmin. Vastaajien omilla vastauksilla olisin saanut kattavamman vastuksen viimeiseen tutkimuskysymykseeni, joka oli oleellinen osa tutkimustani. On mahdollista, että vastausvaihtoehdotni kattoivat vastaajien ajatukset tuen tarpeesta, jonka vuoksi kukaan ei kirjoittanut omaa vastausta.

7.1 Luotettavuuden toteutuminen

Tärkeä osa tutkimuksen luotettavuutta on sen vaiheiden dokumentointi. Määrittelin tutkimukseen liittyvät tärkeimmät käsitteet teorian pohjalta, jonka jälkeen loin kyselyn. Ennen tutkimuksen teettämistä lähetin kyselyni Kotkan varhaiskasvatukseen hyväksyttäväksi, jonka jälkeen kyselyn linkki lähti sähköpostitse päiväkodeihin. Mukaan liitettiin saatekirje, jossa kerroin tutkimuksistani (liite 1). Kyselyajan päätyttyä dokumentoin tulokset tarkasti.

Kaikilla Kotkan varhaiskasvatuksen opettajilla oli mahdollisuus vastata kyselyyn. Sain vastauksia 18 eri päiväkodista, mikä on hyvä asia tutkimuksen pysyvyyden kannalta. Vain neljästä päiväkodista ei kyselyyn vastattu. Pystyin seuraamaan saamieni vastausten lukumäärää, ja havaitessani vastauksia tulevan vähän, pidensin vastausaikaa saadakseni luotettavuuden kannalta paremman määrän vastauksia. Vastausajan venytys auttoi saamaan hyvän määrän vastauksia.

Reliabiliteetti ei toteutunut siltä osin hyvin, että vain ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyen kyselyssä oli useampi kysymys. Kolmeen muuhun tutkimuskysymykseen liittyen olivat vain yhdet kysymykset. Tämä johtui siitä, että tutkimuskysymyksiin liittyen olisi ollut vaikea keksiä useampaa samaa asiaa

eri tavalla kysyvää kysymystä sekä siitä, että kyselystä olisi tullut todella pitkä, jolloin moni vastaaja olisi voinut jättää vastaamisen kesken.

Validiteetti toteutui tutkimuksessa, sillä sain tutkittaviin asioihin vastaukset. Koen myös valinneeni tutkimukseeni oikean mittarin, koska vain kyselytutkimuksella sain saavutettua ison joukon varhaiskasvatuksen opettajia eri puolilta Kotkaa. Haastattelututkimusta en olisi pystynyt toteuttamaan opinnäytetyön puitteissa siten, että olisin käynyt haastattelemassa miltei jokaisen päiväkodin henkilökuntaa.

7.2 Jatkotutkimukset

Tämä tutkimus oli ensimmäinen tutkimus Kotkan varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksesta, joten katsomuskasvatuksesta riittää varmasti myös lisää tutkittavaa. Aihe on myös niin tuore, että sitä olisi varmasti myös hyvä tutkia tarkemmin. Yksi opinnäytetyö ei riitä antamaan kovin kattavaa kuvaa katsomuskasvatuksesta Kotkassa.

Moni kyselyni vastaajista toivoi selkeitä toimintalinjoja, joten yhtenä jatkotutkimuksena voisi olla Kotkan varhaiskasvatukselle räätälöity ohje katsomuskasvatukseen. Ohjeen lisäksi voisi olla myös jonkinlainen tietopaketti, joka sisältäisi myös katsomuskasvatuksen tueksi toivottua materiaalia, kuten tietoa eri uskonnoista ja katsomuksista. Kyseinen ohjeistus tai tietopaketti voisi syntyä toiminnallisena opinnäytetyönä.

Aihetta voisi lähestyä myös eri näkökulmista, esimerkiksi lasten näkökulmasta. Tämä opinnäytetyö antoi vain varhaiskasvatuksen opettajien näkökulmaa katsomuskasvatukseen, joten lasten näkemykset olisi myös hyvä selvittää. Lapsilta ei tietenkään voi samanlaisia kysymyksiä kysyä kuin varhaiskasvatustajilta, mutta lasten näkemyksiä voisi selvittää eri tutkimusmenetelmien avulla. Lapsia voisi havainnoida katsomuskasvatukseen liittyvän toiminnan yhteydessä ja esimerkiksi haastatella toiminnan jälkeen. Toinen näkökulma, mistä katsomuskasvatusta voisi lähteä selvittämään, on huoltajien näkökulma. Mitä lasten huoltajat tietävät päiväkodin katsomuskasvatuksesta sekä mitä he siitä ajattelevat? Mitä huoltajat toivovat katsomuskasvatukselta?

Aihetta voisi tutkia myös lisää varhaiskasvattajien näkökulmasta. Tutkimusta voisi syventää esimerkiksi johonkin katsomuskasvatuksen osaan, kuten lapsiryhmän uskontoihin ja katsomuksiin tutustumiseen tai vaihtoehtoisen toiminnan järjestämiseen. Jatkotutkimus voisi käsitellä myös esimerkiksi pelkkää tuen tarvetta katsomuskasvatuksen suhteen, sillä sen osuus jäi valitettavan suppeaksi tutkimuksessani. Tutkimukseni perusteella tukea kuitenkin koetaan tarvittavan.

LÄHTEET

Helkin, E. 2017. Helsinkiläisten lastentarhanopettajien käsityksiä varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksesta ja sen toteuttamisesta. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. PDF -dokumentti. Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi> [viitattu 18.5.2019].

Kananen, J. 2011. Kvantti: Kvantitatiivisen opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kotka s.a. Kunnalliset päiväkodit. WWW-dokumentti. Saatavissa: http://www.kotka.fi/asukkaalle/paivahoito/kunnalliset_paivakodit [11.5.2019].

Kotkan varhaiskasvatussuunnitelma. 2019. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://peda.net/kotka/varhaiskasvatus/vp3/kv2l/ptpv:file/download/46199f59fc8b24e475e799f226cc75be6cfc08ac/Kotkan%20varhaiskasvatussuunnitelma%202019%20%281%29.pdf> [viitattu 2.6.2019].

KvantiMOTV. 2013. Kvantitatiivisten menetelmien tietovaranto. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/intro.html> [viitattu 13.6.2019].

Laakso, R. 2018. Yhteiskunta muuttuu, muuttuuko katsomuskasvatus? – Turkulaisten päiväkotityöntekijöiden käsityksiä katsomuskasvatuksesta. Turun yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/145483/Laakso_Reeta_progradu.pdf?sequence=1&isAllowed=y [viitattu 18.5.2019].

Lamminmäki-Vartia, S. 2017. Katsomuskasvatus osana esiopetuksen kokonaisuutta. Teoksessa Iivonen, P. & Paulanto, V. (toim.) Uudistuva uskonnon opetus. Helsinki: Kirjapaja, 50–61.

Liukkonen, R. 2019. Varhaiskasvatuksen johtaja. Sähköpostiviesti 5.9.2019. Kotkan varhaiskasvatus.

Opetushallitus. 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf [viitattu 11.5.2019].

Opetushallitus. 2018. Ohje varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista varhaiskasvatuksessa. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://peda.net/outokumpu/varhaiskasvatus/mlk/kjut2:file/download/90c1f7313399accfa3255be6cd01dd56a0abf51a/189008_Ohje_varhaiskasvatuksen_katsomuskasvatuksen_toteuttamisesta_ja_uskonnollisis.pdf [viitattu 11.5.2019].

Perustuslaki 11.6.1999/731.

Simojoki, H. 2015. Lapsen elämänkysymykset – muuttuva uskonto osana elämää. Teoksessa Ubani, M., Poulter, S. & Kallioniemi, A. (toim.) Uskonto lapsuuden kulttuureissa. Helsinki: Lasten keskus, 37–40.

Tarkka, K. 2017. Millainen lapsikäsitys ohjaa varhaiskasvatuksen perusteita? Teoksessa Haapasalo, T., Petäjä, H., Vuorelma-Glad, P., Sandén, M., Pulkkinen, H. & Tahvainen, I. (toim.) Varhaiskasvatus katsomusten keskellä. Helsinki: Lasten keskus ja Kirjapaja Oy, 25-30.

Tast, S. 2017. Oikeus omaan katsomukseen ja katsomuskasvatukseen. Teoksessa Haapasalo, T., Petäjä, H., Vuorelma-Glad, P., Sandén, M., Pulkkinen, H. & Tahvainen, I. (toim.) Varhaiskasvatus katsomusten keskellä. Helsinki: Lasten keskus ja Kirjapaja Oy, 14.

Valli, R. 2018. Aineistonkeruu kyselylomakkeella. Teoksessa Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 92–95.

Varhaiskasvatuslaki 13.7.2018/540.

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. 1. -2. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 29–35, 87–88, 152–154.

Webropol s.a. Pohjoismaiden käytetyin kyselytyökalu. Luo kysely minuuteissa. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://webropol.fi/kysely-ja-raportointityokalu/luo-kyselyita/> [viitattu 19.5.2019].

Yli-Koski-Mustonen, S. 2018. Varhaiskasvattajien näkemyksiä katsomuskasvatuksen toteuttamisesta, yhteistyöstä ja osaamisen kehittämisestä. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/236270/SannaYli_KoskiMustonen_2018.pdf?sequence=2&isAllowed=y [viitattu 18.5.2019].

SAATEKIRJE**Hyvä varhaiskasvatuksen opettaja,**

Olen sosionomiopiskelija Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulusta. Teen opinnäytetyöni katsomuskasvatuksesta Kotkan varhaiskasvatuksessa. Tutkin seuraavia asioita:

1. Miten katsomuskasvatusta toteutetaan Kotkan varhaiskasvatuksessa?
2. Mitkä katsomuskasvatukseen kuuluvat asiat koetaan luontevana toteuttaa Kotkan varhaiskasvatuksessa?
3. Millaisiin asioihin varhaiskasvattajat kokevat tarvitsevansa tukea katsomuskasvatuksessa Kotkan varhaiskasvatuksessa?
4. Mitä tuki voisi parhaimmillaan olla varhaiskasvattajien mielestä Kotkan varhaiskasvatuksessa?

Vastaamalla kyselyyn voit tuoda omat näkemyksesi, kokemuksesi ja ideasi esille. Vastauksesi on tärkeä, sillä tutkimukseni tuloksia voidaan käyttää Kotkan varhaiskasvatuksessa katsomuskasvatuksen kehittämiseen.

Aikaa kyselyyn vastaamiseen on 19.8.2019 asti. Kyselyn kysymykset ovat monivalinta- ja arviointiasteikkokysymyksiä. Lopussa saa kertoa omat ideat katsomuskasvatuksen tueksi. Kyselyyn vastataan oman päiväkodin ja oman ryhmän näkökulmasta. Aikaa vastaamiseen menee noin 15 minuuttia.

Opinnäytetyössäni en erittele eri päiväkodeista tulleita vastauksia vaan raportoin yleisesti koko Kotkan tuloksista. Tutkimustulokset hävitän Webropolistani ja koneeltani opinnäytetyön valmistuttua. Opinnäytetyö julkaistaan joulukuussa 2019.

Kiitos vastauksista ja käyttämästäsi ajasta!

Ystävällisin terveisin

Hanna Koivisto

Lisätietoja sähköpostitse: hanna.koivisto@edu.xamk.fi

KYSELY**Katsomuskasvatus Kotkan varhaiskasvatuksessa****1. Päiväkoti jossa työskentelen**

☐ Hovinsaaren päiväkoti	☐ Raitin päiväkoti
☐ Katariinan päiväkoti	☐ Rauhalan päiväkoti
☐ Meripirtin päiväkoti	☐ Tavastilan päiväkoti
☐ Metsolan päiväkoti	☐ Kanervan päiväkoti
☐ Alahovin päiväkoti	☐ Kotilon päiväkoti
☐ Helilän päiväkoti	☐ Lankilan päiväkoti
☐ Hovinpuiston päiväkoti	☐ Pihkoon päiväkoti
☐ Korkeakosken päiväkoti	☐ Ruonalan päiväkoti
☐ Malmingin päiväkoti	☐ Sateenkaaren päiväkoti
☐ Metsäkulman päiväkoti	☐ Utumetsän päiväkoti
☐ Otsonkallion päiväkoti	☐ Velhon päiväkoti

3. Olen koulutukseltani

- Kasvatustieteen kandidaatti (yliopisto)
- Kasvatustieteen maisteri (yliopisto)
- Sosionomi (amk)
- Opistotasoinen koulutus
- Muu, mikä?

4. Työkokemukseni varhaiskasvatuksen opettajana

- 0-2 vuotta
- 2-5
- 5-10
- Yli 10 vuotta

5. Sukupuoleni

- Nainen
- Mies
- Muu

6. Työskentelen ryhmässä, jossa lapset ovat

- Alle 3 -vuotiaita
- Yli 3 -vuotiaita
- 1-5 -vuotiaita
- Eskareita
- Muu, mikä?

7. Mitä uskontoja lapsiryhmässäni on?

- Evankelis-luterilainen
- Ortodoksi
- Muu kristinuskon suuntaus
- Islam
- Juutalaisuus
- Muita uskontoja, mitä?
- En osaa sanoa / en osaa sanoa jokaista

8. Onko lapsiryhmässäni uskonnottomia?

- Kyllä
- Ei
- En osaa sanoa

9. Mitä seuraavista asioista toteutamme päiväkodissani?

- Lapsiryhmän uskontoihin tutustuminen
- Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset (esim. jumalanpalvelus ja ruokarukous)
- Uskonnolliset juhlat
- Lapset ovat mukana juhlien suunnittelussa
- Juhlien suunnittelussa huomioidaan kulttuurinen moninaisuus
- Uskonnolliset laulut
- Retket joulun-/kevätkirkkoon
- Retket uskonnollisiin kohteisiin
- Evankelis-luterilaisen seurakunnan työntekijöiden vierailut
- Eri uskontojen edustajien vierailut
- Eri katsomuksiin liittyvä keskustelu lasten kanssa (esim. pukeutumiseen ja ruokailuun liittyen)
- Eri uskontojen myyttien ja pyhien kertomusten lukeminen lapsille
- Uskontoihin ja katsomuksiin liittyvät leikit/askartelu
- Uskonnollisista aiheista keskustelu (esim. taivas, Jumala/jumalat)
- Myös uskonottomuus huomioidaan
- Lapsille annetaan tilaa ihmettelylle
- Lasten kanssa keskustellaan elämän kysymyksistä

10. Minkä verran seuraavia katsomuskasvatuksen toteuttamismuotoja toteutuu ryhmässäni?

	1	2	3	4	5
	Ei lainkaan	Jonkin verran	En osaa sanoa	Melko paljon	Paljon
Perinteiset juhlat (esim. joulun- ja kevätjuhla)	☐	☐	☐	☐	☐
Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset (esim. jumalanpalvelus, ruokarukous)	☐	☐	☐	☐	☐
Päivittäisessä tilanteissa keskusteleminen (esim. ruokailu, pukeutuminen)	☐	☐	☐	☐	☐
Vaihtoehtoinen toiminta uskonnollisista tilaisuuksista ja toimituksista pois jääville lapsille	☐	☐	☐	☐	☐
Yhteistyö yhteistyötahojen kanssa (esim. seurakunta)	☐	☐	☐	☐	☐

11. Missä määrin katsomuskasvatus toteutuu seuraavilta osa-alueilta ryhmässäni?

	1 On parannettavaa	2 On hieman parannettavaa	3 En osaa sanoa	4 Toteutuu melko hyvin	5 Toteutuu hyvin
Ryhmässä läsnä oleviin katsomuksiin tutustuminen	☐	☐	☐	☐	☐
Perinteisiin tutustuminen	☐	☐	☐	☐	☐
Tilan antaminen lasten ihmettelyle	☐	☐	☐	☐	☐
Elämäkysymysten pohdinta	☐	☐	☐	☐	☐
Yhteistyö huoltajan kanssa	☐	☐	☐	☐	☐

12. Yhteistyötahot katsomuskasvatuksessa ovat?

- Ei ole yhteistyötahoja
- Evankelis-luterilainen seurakunta
- Muu seurakunta, mikä?
- Jokin uskonnollinen yhdyskunta

13. Katsomuskasvatuksessa minulle on vaivatonta/vaativaa toteuttaa

	5 Minulle helppoa/ vaivatonta toteuttaa	4 Melko helppoa/ vaivatonta toteuttaa	3 En osaa sanoa	2 Melko vaikeaa/ ponnisteluja vaativaa toteuttaa	1 Minulle vaikeaa/ ponnisteluja vaativaa toteuttaa
Ryhmässä läsnä oleviin katsomuksiin tutustuminen lasten kanssa	☐	☐	☐	☐	☐
Perinteisiin tutustuminen lasten kanssa	☐	☐	☐	☐	☐
Perinteiset juhlat (esim. joul- ja kevätjuhla)	☐	☐	☐	☐	☐
Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset (esim. jumalanpalvelus, ruokarukous)	☐	☐	☐	☐	☐
Vaihtoehtoinen toiminta uskonnollisista tilaisuuksista ja toimituksista pois jääville lapsille	☐	☐	☐	☐	☐
Tilan antaminen lasten ihmettelyle	☐	☐	☐	☐	☐
Elämäkysymysten pohdinta lasten kanssa	☐	☐	☐	☐	☐
Yhteistyö yhteistyötahojen kanssa (esim. seurakunta)	☐	☐	☐	☐	☐
Yhteistyö huoltajan kanssa	☐	☐	☐	☐	☐

14. Katsomuskasvatukseen liittyen minä koen tarvitsevani tukea/ en koe tarvitsevani tukea

	1 Koen tarvitsevani tukea	2 En osaa sanoa	3 En koe tarvitsevani tukea
Katsomuskasvatuksen suunnittelu	☐	☐	☐
Katsomuskasvatuksen toteuttaminen	☐	☐	☐
Ryhmässä läsnä oleviin katsomuksiin tutustuminen lasten kanssa	☐	☐	☐
Perinteisiin tutustuminen lasten kanssa	☐	☐	☐
Tilan antaminen lasten ihmettelyle	☐	☐	☐
Elämäkysymysten pohdinta yhdessä lasten kanssa	☐	☐	☐
Yhteistyö huoltajan kanssa	☐	☐	☐
Yhteistyö yhteistyötahon kanssa	☐	☐	☐
Muu, mikä? <input type="text"/>	☐	☐	☐

15. Millaista tukea koet tarvitsevasi katsomuskasvatukseen?

- Koulutusta
- Materiaalia
- Tietoa uskonnoista ja kulttuureista
- Selkeitä toimintalinjoja
- Oma ideani siitä, mitä katsomuskasvatuksen tukena voisi olla

16. Vapaa kommenttikenttä